

IN EVANGELIUM LVCAE ANNOTATIONES D.
ERASMI ROTERODAMI.

Quoniamquidem.) Solus Lucas & praefatur operi suo, & nominatim dicat libros suos. Is tamen ceteris purior est ac dilucidior in eloquendo, ob graecarum peritiam literarum, tamen multum & ipse admiscet ex idioma te sermonis hebraei. Ceterum quod hic uertit ἐπιδήμιερ, quoniamquidem, haud scio num apud emendate loquentes reperitur quoniamquidem.

Ego maluissem quoniam, aut postquam, aut quandoquidem; quanquam haud omnino male uertit, ἐπεχειρησαμ conati sūt, ut intelligam⁹ illos uoluisse magis q̄ praestitisse, & tenuisse rem uerius q̄ effecisse. Neq̄ enim Matthaei tantum id temporis extabat Euangelium, aut Marci, sed multa ferebantur, Euangelia Nazareorum, Thomae, Matthiae, Nicodemi, atq̄ item aliorū, quae deinde uelut apocrypha reiecit ecclesia, porro ἐπιδήμιερ proprie est aliquid in manus sumere & aggredi.

Ordinare narrationem.) ἀνατάξασθαι, quod ego uertissem digerere, siquidem id est in ordinem disponere, quod ceteri carptim aut nullo ordine prodidissent quaedam, quin & Matthaeus ipse, quanq̄ ceteris est plenior, & ab ipsa Christi natiuitate exordit historico more, tamen totam fere ueritiam & adolescentiam Christi praetermisit.

Quae in nobis completae sunt rerum.) Quaeso quis ex hac interpretatione percipere queat, quid senserit Euangelista. Nec enim simpliciter accipiendū est accidisse, quae narraturus est, sed certissima fide comperta esse, & argumentis indubitatis persuasa. Id em̄ sonat graecis πεπληροφρημύωμ. Nam opinor Lucam ea scribere, quorum plerisq̄ nō ipse quidem interfuerit, sed quae certissima fide didicerit ab his, qui non solum testes ac spectatores fuerant earum quae cōmemorabant, uerumetiam pars aliqua rerum gestarū, Ad eūdem modum, & Vergilianus Aeneas historiam excidij Troiani narraturus sibi fidem conciliat. Quaeq̄ ipse miserrima uidi, & quorū pars magna fui. Testes rei uocat αὐτόπτας, dictione composita ex αὐτός ipse, & ὄπωμ uideo. Ceterum eos qui pars aliqua fuerunt rerum gestarum, uocat ὑπκρέτας, hoc est ministros. Subseruit enim qui adiuuat in re peragenda. Porro Graeci πληροφρημα uocant, quod nos uulgo dicimus certificationē. Et πληροφρησάσθαι dicitur, cui certa fit rei fides, ut iam nihil addubitet. Proinde in epistola Pauli ad Romanos, capite quarto, πληροφρησεις, interpres uertit, certissime sciēs. Et rursum in eadē, capite decimoquarto, Vnusquisq̄ in suo sensu abundet, graece est, πληροφρησειδω, hoc est, Vnicuiq̄ sua mens satisfaciāt, & in ea conquiescat. Vtitur eodē uerbo Paulus in alijs complurculis locis, atq̄ adeo Lucas ipse in actis apostolorum, id quod indicabimus suo loco. Quin & Origenes, siue quis alius is fuit. Nihil enim moror, cum cōstet ab hoīe erudito sumptū, uertit ad hunc modū. Quae in nobis manifestissime sunt ostēsa, & subiicit idē, πεπληροφρημύωμ, quod uno uerbo latin⁹ sermo nō explicat. Certamē fide & ratione cognouerat. Quanq̄ ex his uerbis colligere licet, scriptorem hunc aut paraphrastem Origenis fuisse non interpretem, aut nō nihil addidisse de suo, quo res esset explanatior. In eandem sententiam interpretatur Vulgarius graecus interpres qualiscūq̄, sed non omnino pessimus. Indicat huiusmodi nō nihil & Ambrosius, licet obscurius. Sicut tradiderunt.) Vel hinc liquet Lucam audita scribere. Tradit enim id, quod nar-

ratione

ratio tranſſūdūtur, ab alijs in alios niſi ſic maluimus accipere ſicut nobis tradiderūt abſolute dici, ut ipſe Lucas ſit e numero eorum qui tradiderunt, quanq̄ id mea ſententia coactius eſt. Neq̄ uero proprie ad rem facit quod Valla cauillatur hic λόγου, potius uertendum fuiſſe uerbi, q̄ ſermonis, quo cōmodius poſſit ad Chriſtum referri, ſiquidem λόγου hoc loco uocat ipſas res geſtas quæ narrantur. Etiaſi alio detorquet Ambroſius, Affecuto omnia.) παρακολυθηκότι ἄνωθεν πᾶσι μακροβόω. Affecuto non eſt hic accipiendum, quemadmodum utuntur latini, quibus affecutus omnia dicitur iſ, qui nulla in re fruſtratus ſit, quod Græci uocāt τυχεῖν ſed παρακολουθεῖν eſt affectari & ad eſſe, & ſubſequi potius q̄ aſſequi. Vt enim aſſidere dicitur literæ, qui niſi diſcedit a litera, ita παρακολουθεῖν dicitur, qui quoquo uerſum te conferas adest, & affectatur indiuiduus comes. Neq̄ uero deſunt qui ſic interpretentur Lucam ab initio interfuiſſe omnibus. Sic enim uiſus eſt ſentire quiſquis iſ fuit cuius extant in Lucam cōmentarij Adamātij titulo. Verum huic interpretationi palam reclamant ea quæ præcedunt quæ quantumuis torqueas, obſecro num omnibus interfuit Lucas quæ narrat? Num etiaſi colloquio Mariæ cū angelo? Proinde res ipſa nos cogit, ut intelligamus Lucam nō interfuiſſe oibus quæ memorat, ſed ordine omnia proſecutum, & rerum ſeriem ut geſtae ſunt, ita narranti ordine ſecutū eſſe, aut certe ſic omnia cognouiſſe, ex his q̄ quæ uiderant narrant, ut nihil prætermiſerit, quod ad hiftoriæ ſeriem pertineret. Vtitur enim hoc uerbo Paulus quoq̄ in ſuis epiſtolis in eundem ferme ſenſum. Iam quod dixit ἄνωθεν, aut intelligendū eſt ab initio & ordine ut intelligamus nihil prætermiſſum, aut denuo ac de integro, ut quod alij uel carptim, uel parum certa fide narrantur, ipſe denuo plena certiffimæq̄ fide iſdem de rebus textat hiftoriam.

Optime Theophile.) Miror unde Lyra ſuſpicatus ſit Theophilum magnatem quēpiam, aut principem fuiſſe, quod Lucas optimi cognomen addiderit. Ita ne primates optimos uocare ſolemus, aut num illis peculiare eſt optimos eſſe? Verum id Lyranus in aliquo legerat glosſemate, quod ut legere potuit, ita ob inſcitiam græce linguæ intelligere non potuit. Nam apud Græcos κράτῳ robur ſonat, ſiue imperiū. Et κρατεῖν eſt uincere, ſiue compotem eſſe, unde Paulus in actis apoſtolorum Feſtum κράτιſον uocat, quæ ſi dicas plurimum pollentem. Id quod attestantur & interpretes, Origenes, Vulgarius, Ambroſius. Quanq̄ κρείττω non ſolum potentiore ſignificat, ac ſuperiore, cui reſpondet ἥττω. Verum etiaſi potiore ac pluris faciendum, cui ſuperlatiui uice eſt κράτιſον. Cæterum Theophilus ſonat, amans dei, ſiue gratus deo, quod utrum proprium ſit nomen, an Epitheton p̄ij lectoris, alij diſputent. Ego proprium hominis uocabulū eſſe puto. Vt cognoscat.) ἵνα ἐπιγνώω. Annotat hoc & Vulgarius nō dictum eſſe ἵνα γνῶω, .i. cognoscat ſed ἐπιγνῶω agnoscat. Cognoscamus enim, quæ diſcimus antea nobis incognita. Agnoscamus quæ prius utcumq̄ nouimus, uelut faciem ante annos aliquot uiſam agnoscamus. Indicat hęc elegantiam duorum uerborum, & diuus Hieronymus cū alias tum in apologijs aduerſus Ruffinum.

De quibus eruditus es.) περι ὧν κατηχηθῆκε, Olim qui baptiſmatis eſſent candidati tradebantur fidei Chriſtianæ myſteria, ſed uiua uoce, ſine ſcripto, quemadmodum priſcis illis theologis mos erat Aegyptijs, & apud Gallos Druyadibus. Id erat initiari myſterijs, quod Paulus & Lucas uocant κατηχεῖν. Neq̄ enim memini me hęc uocem apud uel ſum alium ſcriptorem legere, præterq̄ apud Lucam hoc loco, & apud eundem ſemel, atq̄ iterum in actis apoſtolorum, atq̄ item apud Paulum apoſtolum locis compluſculis, ἡχεῖν enim eſt uoce ſonare. Inde κατηχεῖν uoce erudire, quæ ſcripto nolis cōmittere. Vnde qui docebantur ad eum modum catechumini uocabantur, qui docebant catechiſta, quos Dionyſius ſuſceptores nominat, uulgo compatres dicuntur. Senſus igitur hic eſt, ut ea quæ olim catechumini uiua uoce didiciſti, nunc plenius ac certius ſcripto cognoscat. Opponit enim hęc inter ſe ceu pugnancia γράφας & κατηχηθεῖς. Quanq̄ in

κατηχεῖν .i. uoce erudire.

Catechumini.
Catechists. ppatres.

acris semel usus est hoc uerbo, κατηχηθη pro auditum est simpliciter.

Eruditus es ueritatem.) Græcis est, non ἀληθεα, sed ἀσφάλεια, i. certitudinem. Nā ue-
ritas & fides constabat etiam ijs iam quæ in catechismo didicerat. Caterum ἀσφαλεις δι-
citur, quod certum est actutum, & in quo nullum sit lapsus aut erroris periculum. Hinc
em̄ græca uox dicta est ἀσφάλεια, labor, & A particula priuatiua, certius em̄ scim⁹, quæ
scripto & ordine cognoscimus, maxime si prius eadem ab alijs audierim⁹, aut etiam ab
ijsdem eadem. Quandoquidem ipsa narrationis constantia, cum primis fide arrogat re-
bus. Iam hæc plaracq; typis fuerant excusa, cum pro opis instituti ratione, ueterū Theo-
logorū cōmentarios excutientē & undecūq; uenantē, quod ad præfens faceret negociū
Beatus ille meus Rhenanus Stlestadienſis, cui iuge studiū est, in morem apiculæ p̄ om̄e
politiorum scriptorū genus circūuolitandi, & undecūq; quod ad instaurandas bonas li-
teras cōducit, excerpēdi, nec id sane minore iudicio q̄ sedulitate, cōmodū submonuit,
hanc Lucæ præfationē, & apud Guilhelmū Budeum Parisiensem extare, latinitate do-
natam. Gaudebam profecto quod tantum meæ sententiæ nactus essem astipulatorem.
Sed rursū dolebam quod pene sero. Etenim cū amico tam docto libetē sentimus, &
tanta est hominis in literis autoritas, ut si quid ille dissentiret, nō dubitarē calculū, quod
aiunt, reducere, & recantato suffragio nostro in eius sententiā pedibus discedere. Quid
enim eo uiro in perquirendo diligentius, quid in iudicando acrius, aut exactius, quid in
tradendo plenius aut uberius, quid in pronunciano incorruptius? Deniq; quid in ex-
plicādo castius aut politius? Ut, pr̄sum alterq; in hisce Cisalpinis regionibus p̄ferre non
possimus, qui cunctas eruditi uiri dotes, ac numeros omnes tam absolute præstiterit.
Quācūq; idem subinde maior seipso nobis prodit, ipse sui uictor, quod quidē uictoriæ ge-
nus Plato putat omnīū eē pulcherrimū. Etenim cū in placitis philosophorū, in qbus uer-
tendis primū ingenij sui specimen ædidit, omnes a tergo reliquerit, mox in annotationi-
bus, quas scripsit in Pandectas Iuris Ciuilis, dictu mirum quanto interuallo seipsum su-
perarit. Ac rursū in libro de asse & partibus eius, deum immortalem, quantum addi-
dit, tum eruditionis, tum iudicij, tum eloquentiæ, uir nimirum dignus, q nō unius homi-
nis ætatem duret bonis literis, quæ illi ob id quoq; magis debēt, quod gratis ab illo colū-
tur. Quid gratis dico? imo magno rei familiaris dispendio, nec id sane citra tædiū odio-
se iugiterq; reclamantiū & obstrepentiū, affinium, & collegarū, qui literas nullas, uel as-
sis faciūt, nisi unde nō nihil accrescat arcæ nūmarix. Alijs sane literæ, & rem & famam ac
nobilitatem pepererunt, Hic honestissimo loco natus, tum in re præclara, ad hæc insi-
gni munere regio cohonestatus domesticum splendorem uniuersum iuandis & ornā-
dis literis impendit. Habet nimirū eā uim insignis eruditio, ut immortalē famā conciliet,
nō solū suis autoribus, q̄tūlibet obscuris, uerū etiā potentissimis regibus. Quis enim est
regū omnīū, illustrior Homero, si uerū narrant Græci, etiā mendico? Cui principum sua
bella, triumphū, columnæ, tituli, Pyramides, imagines, ceræ, monumēta, tantū apud uni-
uersos mortales pepere nominis, quantū hominī obscurissimo suæ literæ. Deinde, quot
eximios duces, quot optimates ac reges immortalitati cōsecrauit, quorū ne noia qdē te-
nerem⁹, nisi ille fidelius suis insculpsisset libris, q̄ uulg⁹ insculpit saxi aut æri. Atq; haud
scio an ulla uia præfatiō ad immortalitatē emergēdi. Sigdē gloria quæ parat opib⁹ ac
bellis, nō disputabo in præsentia, cuiusmodi sit, uera ne an falsa, certe paucis hominibus
plurimorū parat malo. Hæc eos quoq; nobilitat, quos carpit ac damnat. Talē olim habu-
it Italia Ciceronē ac Vergiliū, nup Theodorū gazā ac Politianū. Quorū utriq; plurimis
noibus debent bonæ literæ. Imo totus debet orbis, illoꝝ ingenijs nō mediocriter adiu-
tus. Verū istis fortasse cū literis ex æquo cōstat ratio, ut oibus collatis paginis cōperiat
illos ob rē simul ac famā additā, nō minus debere literis, q̄ illis debeant literæ, tot wigilia-
rū ac laborū noie. Cæterq; q suo uictu ciboq; quod aiunt, negocium agunt literarium, &
priuatis cōmodis, p̄mouent rem omnīū, nec ab illis fortunā uelut autoramētū accipiūt,
sed suam

De Guilhelmo Budeo
parisiensi

sed suā fortunā ultro literis puehendis & illustrandis impēdūt, ijs haud scio an ulla meritū par gratia rependi possit. Atq; utinā hęc mens esset oibus, ut de hac laude luberet certare cū Italis, a qbus tot egregijs puocamur exēplis, potius q̄ de ditione, nescio qua, quæ primū tanto Christiani sanguinis emiit impendio, deinde nō aestimādo destitutæ & exhaustæ patriæ malo, postremo incertū q̄ diu duratura, ut sunt rerū humanarū plus q̄ æstuarīæ uices. Hic & qui uincit, & qui uincit, nullius incōmodo, sed omnīū bono id facit. Neq; uero defunt ubiq; iam gentiū, q̄ ad hoc pulcherrimū certamē accingāt, uerum mea sententiā, nemini id cessit felicius, q̄ Budeo. Proinde cuiusmodi proceres superior ætas dedit Italiæ Hermolaū Barbarū, & Picū Mirandulanū, eiusmodi præfens ætas dedisse uidet Gallīæ Budeū, Germaniæ Bilibaldū Birchemerum Noremburgicæ ciuitatis apud Germanos oib; pene noib; principis senatorē. Quorū uterq; nō solū domestica fortuna, ac maiorū suorū imaginibus, uerū etiā uitæ ac morū integritate rem literariam illustrant, simul & cōmendant. Budeanā igit̄ translationē ex annotamētis illius quæ scripsit in Pandectas Iuris Cæsarei, non grauaor hoc loco subiicere, quo maior sit fides apud lectorem nostræ castigationi, cum perspexerint utrosq; nos non de cōposito, sed fortuito pene omnia cōsensisse, nimirū idē secutos filium, nempe rē ipsam. Quādoq; dē, inquit, multi aggressi sunt enarrationē astruere, de rebus inter nos cōpertissimis, quæ admodū tradidere nobis, q̄ spectatores ipsi fuerūt, iam inde ab initio, ministrisq; ipsius uerbi, certum est, & mihi assectatori pridem omnīū assiduo, deinceps tibi scribere optime Theophile, ut agnoscas eorū sermonū certitudinē, in qbus ipse institutus es. Caterum quod Valla putat ἀνωθεν nō sonare a principio, sed altius, uerū dixisset, si fuisset ἀνώτερον. Caterum ἀνωθεν significat a sūmo initio rei cuiuspiā, quæ admodū Christi uestis dicit̄ ἀνωθεν cōtexta, hoc est, a summo usq; ad imū, & uelum tēpli scissum, ἀνωθεν, hoc est a summo. Proinde Lucas summū initīū uocat, q̄ exorsus sit non a genealogia & natiuitate Christi, sed ipsius etiam Ioannis, ut qui præcursor fuerit euangelij, præcederet item in narratione.

Profatō Lucæ ex Guili,
Budeo,

De uice Abiā.) Ἡ ἑφημερία, Græca uox euidentior est, indicans certos dies esse præscriptos, in qbus certe sacerdotū ordines administrarent. Nec est (uxor ei) dandi casu, sed ἀντὶ, i. illius, atq; ita legitur & in latinis codicibus emendatis.

Sine querela) Græcis unica dictio est, ἀμεμπτοι, quod sonat, quali dicas eiusmodi, ut de his nemo queri possit, dicere poterat inculpati siue irrephēbiles. Nā quod mutat Valla innoxij siue infontes, Mihi nō p̄inde pbat. Maior em̄ quadā laus, esse ἀμεμπτοι, q̄ eē innoxij. Porro quod uertit, p̄cessissent & εὐνοβενηκότας, uisitatius p̄uictæ ætatis dicim;.

Cū sacerdotio fungere) Zachariās) Græcis p̄ zachariās est ἀντόμ, qd̄ tamē nihil refert ad sensum. Et (in ordine uicis) rurū est ἑφημερία, Caterū quod sequit̄ secūdū cōsuetudinē sacerdotij, nō est Græcis ἑρωσάνης, sed ἑρατείας nomē ab eo uerbo, quod modo melius uerterat, sacerdotio fungere. Potuit igit̄ & hic trāsfere iuxta cōsuetudinē functionis sacerdotalis. Sorte exijt.) Græcis est ἐλαχεμ, i. sortitus est, quod interps, ni fallor, uolens dilucidius reddere πρὸς φάσα uerterat, Sors exijt, quod fortib; missis in urnā, sors illi, aut illius exisse dicere. Alioq; Zachariās ingressus est, nō exijt. Id aliq; deprauauit, in forte exijt, p̄inde nos uertimus, sorte illi obuenit. Ut incensum poneret.) Ἡ θυμιάσαι, i. ut adoleret thymiamata, siue odores incēderet. Nā incensū nō pbat Laurentio, q̄ ea uox non p̄ oia respōdeat huic rei, Latini suffitū uocāt. Quāq; mox quoq; hora incensi, uertit θυμιάματος, & paulo post denuo a dextris altaris incensi. Apparuit autē) ὤφθη, i. uisus est siue cōspectus est. Nā apparent & quæ nō sunt, quāq; nō rephendo qd̄ trāstulit interps.

Vinū & cicerā.) Sicera scribendū est p̄ s. nō p̄ c, nec em̄ a cicere dicit̄ leguminis genere, uerū uox est hebraica, quæ p̄ Syn apud illos scribit̄, a uerbo צבץ quod sonat inebriari. Vnde apud illos ois potus facticius, q̄ possit inebriare, sicera dicit̄. Porro uini facticiij usum fuisse apud Aegyptios, testis est Diodorus Siculus, quod sua lingua uocarēt zythum, id quod olim Gallī ceruisiā uocabant, Hispani celium, teste Plinio.

dd 4 Adhuc ex

Adhuc ex utero.) $\epsilon\tau\iota \epsilon\kappa \kappa\omicron\iota\lambda\iota\alpha\varsigma$ Verba quidem annumeravit bona fide. Caterum puerius ac latinus extulisset, iam inde ab utero matris, sic enim significamus longe repetitum initium.

Et uirtute Helia.) $\delta\upsilon\omega\mu\epsilon\delta$, ut intelligas uim miraculorum, non solum probitate, ut crebro iam admonuimus. Hoc autem conuenit cum uaticinio Malachia, qui praedixit Heliam uenturum, priusquam ueniret dies domini magnus, ut indicauimus in Matthaeo. At ne Lucas quidem aut angelus, cuius uerba refert, citat ad uerbum Malachia testimonium sic enim legimus iuxta ueritatem hebraicam, $\text{וְהָיָה לְבָנִים לְבָנִים עַל אֲבוֹתָם}$ Et conuertit cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, pro quo legit Septuaginta, Qui conuertit cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum suum.

Et incredulos ad prudentiam iustorum.) Incredulus graece est $\alpha\pi\sigma\tau\alpha\sigma\tau\epsilon\varsigma$, quod aliquoties uertit inobedientes, & hic fortasse magis quadrabat, cum mentio facta sit patrum & filiorum. Nam incredibiles pro incredulos, quod legisse uidetur Valla, quandoquidem notat, ego nusquam adhuc scriptum offendi.

Parare domino.) Recte taxat interpretem Laurentius, quod siue oscitans siue uarietatem affectans, alterum infinitum uerterit, in modum finitum, alterum ut est reliquerit, ut conuertat corda patrum & parare domino. Cum eadem opera dicere potuerit, ut conuertat & paret. Quod tamen ita crebro facit, ut studio fecisse uideatur. Quod si uerum est, miror cur affectarit, quod erat fugiendum. Item in psalmis, Insidiatur ut rapiat pauperem, rapere paupere dum attrahit eum. Cum utrobique sit $\alpha\rho\pi\alpha\sigma\sigma\alpha\iota$. Et aliquanto post, Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti, cum graece sit $\pi\omicron\iota\theta\eta\sigma\alpha\iota$ & $\mu\eta\kappa\omicron\delta\eta\eta\upsilon\alpha\iota$. Ac rursum, Illuminare his, qui in tenebris & umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes, cum sit $\epsilon\pi\iota\phi\alpha\lambda\alpha\iota$ & $\kappa\alpha\theta\epsilon\upsilon\delta\iota\lambda\omega\alpha\iota$, utrobique uerbum infinitiuium.

Placem perfectam.) $\kappa\alpha\tau\alpha\sigma\eta\delta\iota\alpha\sigma\tau\epsilon\upsilon\sigma\mu\omicron\varsigma$. i. quod magis sonat instructum & adornatum siue apparatus. Quod tardaret ipse in templo.) $\epsilon\mu \tau\omicron\upsilon \chi\theta\omicron\nu\iota \zeta\epsilon\mu \alpha\upsilon\tau\epsilon\mu$, ipse non erat hoc loco reddendum, si uoluisset latine loqui, quod tamen alias in consimili sermonis genere non semel ausus est omittere.

Et permansit mutus.) Mirum cur Laurentium offendant mutus, quasi $\kappa\omega\phi\omicron\varsigma$ tantum significet surdum, unde igitur puerbium illud $\kappa\omega\phi\omicron\mu \pi\epsilon\sigma\omicron\sigma\omega\pi\omicron\mu$. i. muta persona. Is qui collegit graecarum uocum etymologias, citatis autoribus docet $\kappa\omega\phi\omicron\mu$ dici graecis, non solum qui surdus sit, uerum etiam qui mutus, quem $\epsilon\lambda\alpha\lambda\omicron\mu$ uocant, neque quicquam interesse, nisi quod $\epsilon\lambda\alpha\lambda\omicron$ dicatur, qui dari non possit, uelut infantes. $\kappa\omega\phi\omicron\varsigma$, cui nulla sit omnino uox.

Dies officij.) $\lambda\eta\tau\omicron\upsilon\upsilon\gamma\epsilon\iota\alpha\varsigma$. i. ministerij, quod tamen plerumque de sacris ministerijs accipitur.

Et nomen uirginis Maria.) $\mu\alpha\tau\iota\alpha\mu$ uoce & accentu hebraeo, quanquam ostendimus id non obseruari perpetuo, siue id accidit incuria librariorum, siue quod nihil interfit.

Aue gratia plena) $\chi\alpha\iota\epsilon\kappa\epsilon\chi\alpha\rho\iota\tau\omega\mu\lambda\eta\eta$, idem uerbum, $\chi\alpha\iota\epsilon\lambda\mu$ apud Graecos tria significat, Gaudere, saluere, & ualere. Vnde nihil referebat, saluere uertisset an aue. Nec est gratia plena, sed ut ad uerbum reddam gratificata, quo tamen participio Homerus usus est pro uicem dilecto, $\epsilon\mu\omicron\chi\alpha\rho\iota\tau\omega\mu\lambda\eta\epsilon \delta\upsilon\mu\omicron$. i. meo dilecte animo. Est autem uox uelut amorem alicuius erga uirginem nunciantis, quod sonet amatorium quiddam. Vnde & turbata uirgo cogitabat, qualis esset ea salutatio.

Benedicta tu.) $\epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\kappa\eta\mu\lambda\eta\eta$, quod sonat laudatam siue praecleara fama, de qua omnes bene loquantur, quod & ipsum amatorium quiddam prima fronte sonat, ac nuptiale, quo magis turbata est uirgo, nondum edoceta de caelesti mysterio. Et (In mulieribus.) $\epsilon\mu \gamma\upsilon\omega\alpha\iota\epsilon\mu$. i. inter mulieres, quod ipse paulopost ad eum transtulit modum, & ita legit diuus Ambrosius. Quanquam haud sum nescius in pro inter usurpari, nonnunquam apud Latinos quoque.

Quod cum audisset.) Graeci secus habent, $\eta \delta\epsilon \iota\delta\omicron\upsilon\sigma\alpha$. i. At illa cum uidisset, ita scriptum fuisse in nonnullis uetustis codicibus attestatur Valla. Et ne quis pergat cauillari, sic legit diuus

diuus

ditus Ambrosius. Quamquam apud hunc non est turbata in sermone, sed in introitu. Legit enim ad hunc modum. Ipsa autem ut uidit eum, mota est in introitu eius. Et ne quis causetur casu mutatam scripturam subiicit, interpretans quid legerit. Trepidare uirginum est & ad omnes uiri ingressus pauere, omnes uiri affatus uereri, nisi forte hic Ambrosius, non nihil immutauit de suo. Caterum quod Laurentius subindicat hoc loco nescio quid argutulum. Nolo inquisens disputare nunc quare sit melius, quare cum uidisset, quam quare cum audisset, ne de fide scripturae dubitare uidear, quid tibi uelit, ut ingenue dicam, non satis intelligo. Nam ipse puto Euangelistam sic esse locutum, ut ostenderet uirginem duplici nomine turbatam fuisse. Primum, quod uideret iuuenem ad se ingredientem, deinde, quod audiret salutationem amatoriam, & nescio quid procorum praeseferentem.

Qualis esset.) Rursus & hic, *ωοταπός*, quod in Marco Laurentius transferre uolebat per quantus, & aptius erat reperisti, siue nactus es gratiam quam inuenisti. Nam apud Graecos *ευρημη* polysemon est. Unde qui hic philosophantur, non inueniri, nisi quod perijt, argute magis quam apposite disserunt.

Et filius altissimi.) *υψιστος*, idem uerbum, quod alias uertit in excelsis, *υψιστος* (Dauid patris eius.) Latinius erat patris sui, atque ita legitur in nonnullis exemplaribus. Et pro (in aeternum) est *εις τους αιωνας*, i. in saecula. Nam quod *πως εσται*, i. quomodo erit, uertit quomodo fiet, nihil peccauit interpretes.

Quod nascitur ex te.) *το γεννωμενον*, i. quod natum fuerit. Caterum illa duo uerba, ex te, nec in ullis Graecorum exemplaribus addita reperi, ne apud Vulgariū quidem nec in antiquis codicibus latinis. Proinde miror, unde in hanc primam additionem inuasent. Est autem absolutior sermo, si non addantur.

In montana.) *εις ορεινω*, i. in montanam, ut subaudias regionem. Eadem uox est aliquando inferius, Et factus est timor super omnia montana Iudaea, *υπο ολητην ορεινην*.

Salutationem Mariae.) Hic certe Mariam pronunciauit inflexione graeca, non hebraica more. Exultauit) *εσκιρτησεμ*, i. salijt, siue subsultauit, idem est, paulo post exultauit in gaudio, nec est *υπο χαρη*, sed *υπο αγαλλιασει*, quod gesticationem magis sonat latantis quam ipsam gaudiū. Unde *αγαλλιασωμεθα* uertit exultem. Et mox (Exultauit spiritus meus) *ηγαλλιασεμ*.

Quae dicta sunt ei a domino.) *προς κυριου*, quod ita sonat, non quasi dominus dixerit, sed quod nomine domini & illius, ut nos loquimur, uerbis haec illi dicta fuerint, quemadmodum dicimus, dic illi ex me salutem.

Magnificat anima mea.) *μεγαλυνα*, aptius erat magnificat, quam magnificat, quam magnificat positum est pro extollit & effert laudibus.

Salutari meo.) *σωτηρι μου*, i. saluatori meo, siue ut Latini loqui malunt, seruatori meo.

Humilitatem ancillae.) *ταπεινωσιμ*, ut intelligas paruitatem, non animi uirtutem, quam suo uocabulo Graeci uocant *ταπεινοφροσυνη*. Nec est, respexit humilitatem, sed aspexit ad humilitatem, *επιβλεψεν επι τω ταπεινωσιμ*, ut sit contrarium ei, quod est auersari. Sitque sensus, & si sim infima ancilla, tamen non est auersatus me. Ex hoc *απο του νυν*, i. post hac, siue ad uerbum, ex hoc nunc, quod tamen aliquoties non dubitat ita uertere.

Beatam me dicent.) *μακαριουσι*, i. beatificabunt, quod tamen apud Graecos significat felicem iudicare, sicut & magnificare laudibus tollere. Quemadmodum & *ευδαιμονιστημ*, pro fortunatum dicere, siue felicem iudicare.

Magna qui potens est.) *μεγαλιστα*, quod alias uertit magnalia, & qui potens est, *ο δυνατος*, i. ille potens, siue ille qui potest.

A progenie in progeniem.) *εις γενεαν & γενεαν*, i. in generationem & generationem. Laurentius legit in suis exemplaribus, *εις γενεας γενεων*, i. in generationes generationum. Et ipse in uno duntaxat ita scriptum reperi, ostendit idem in nostris quoque exemplaribus, uariam fuisse scripturam.

Fecit potentiam.) *κρατος*, robur siue imperium. Nam utrumque significat *κρατος*. Et in brachio, pro

chio, pro eo quod est p brachiū. Hebræorū more dixit.

Cordis sui.) καρδίας αὐτοῦ. Græca uox indicat sui non esse referendū ad deū, sed ad superbos, nec est mente proprie, sed διανοίας cogitatione, ut intelligas superbos suis ipsorum consilijs dispergi.

Deposuit potentes.) καθήλεν δυνάστας, i. detraxit primores, siue magistratus. Nam δυνάστας proprie, qui potestate fugitur publica in ciuitate, uelut hi, qui sunt in imperio, Neque est de sede, sed ἀπό θρόνων, i. a sedibus.

Dimisit.) Non est hic, permisit, sed emisit a se, ἔλαπέσειλε, ueluti frustratos. Caterū participia græca cōmodius uertisset per uerba. Eos qui esuriebant implebat bonis, & eos qui diuites erant emisit inanes siue uacuos.

Suſcepit Israel.) ἀντελάβετο, quod proprie est succurrentis, ac manum porrigentis.

Memorare.) μνησθῆναι, i. ut memor esset. Primū abusus est modo uerbi interpres. De inde haud scio an usq; legatur, memorari pro recordari. At chorus ecclesiasticus hodie canit, Recordatus misericordiae suae.

Sicut locutus est.) ἐλάλησεν, quoniam uerbum est præteriti tēporis, sed indefiniti, reſctius hic uertisset, Sicut locutus fuerat, Est enim gemini præteriti temporis significatio.

Abraham & semini.) Abraam tamen est indeclinabile, tamen articulus appositus in dicat esse datiuū casus, τοῦ ἀβραάμ, hoc est ipsi Abraham. Caterum quod Laurentius disputat, dicendum potius, apud patres nostros, q̄ ad patres nostros, somniū est, imo quoniam utroq; modo loquūt Græci, Loquor tibi, & loquor ad te, uariauit sermonis colorē.

In sæcula.) εἰς τὸν αἰῶνα, i. In æuum. Quasi mensibus.) ὥσπερ, i. fere siue circiter.

Quem uellet uocari.) τί ἄρ' θέλει καλεῖσθαι, i. quid uellet uocari, hoc est, quo nomine.

Et congratulabant.) σπυέχαρομεν, i. ut ad uerbum reddam, congaudebāt, quod latini fere dicunt gratulari. Quanq; congaudere potest qui non gratuletur, cum illud sit animi, hoc uoce testantur gaudium.

Quia nemo est.) ὅτι prorsus hic erat omittendum, cum sermo latinus huiusmodi genus orationis respuat.

Et postulans pugillarē.) Quomodo scripsit in pugillaribus postulans, ut adferrent; Proinde græcum participium præteriti temporis ita uertendum erat, & postulata tabella. Sentit enim tabellam ceratam, quā πινακίδιον uocat, in his enim olim scribebatur.

Scripsit dicens) Si dixit quid opus erat scribere? Vnde dicēs hoc loco referendū est, non ad Zachariam loquētem, sed scripturam loquentem. Nam mox subditur apertam fuisse linguam illius & cœpisse loqui.

Quis putas.) τίς ἄρα, i. quis nam. Nam ἄρα coniunctio est expletia, plæriq; codices habebant, τί ἄρα, i. quid nam. Nam puer græcis neutri generis est παιδίον.

Plæbis suae, τοῦ λαῶ αὐτοῦ, i. populo suo. Consentientibus & uetustis latinorum exemplaribus, in quibus est plæbi suae. Laurentius latinatatis obseruātissimus mauult populo q̄ plæbi, quod populus uniuersos ciuitatis ordines complectatur, plæbs infima ps sit.

Prophetarum eius.) Suorum erat dicendū latine, & qui a sæculo fuerūt pot̄ q̄ sunt.

Salutem ex inimicis.) σωτηρίαν, quod magis sonat saluationem. σωτήρ enim saluator, inde σωτηρίαν. Quāquam superius idē uerbū fuit, Erexit cornu salutis, & paulo post, Ad dandum scientiam salutis nobis.

Ad faciendam, & c. memorari) Vtrūq; Græcis est uerbū infinitum, ποιῆσαι μνησθῆναι, i. ut faceret & memor esset.

Daturum se.) δοῦναι ἡμῖν, i. dare nobis. Quanquam græca uerba nonnihil aliud signifi cāt, q̄ nos accipimus. τὸ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρῶν τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἑσθέντας λατρεύειν αὐτοῖς, id est, ut daret nobis absq; metu de manibus inimicorum nostrorū liberatos seruire sibi.

Parare uias eius.) ἐτοιμάσαι, i. ad parandum.

Ad dandum scientiam salutis.) Cum mox reliquerit infinitum ἐτοιμάσαι, nūc uertit in gerundiū

gerundium ἡ δόξα ad dandū. Atq; hæc ad puerum quoq; quem alloquitur probe referri possunt. Præbis enim ante faciē dñi, ut pares uias illius, & des cognitionem salutis populo illius, in remissionem peccatorum. Ioannis enim prædicatio fecit, ut intelligerent instare salutem, idq; in remissione, hoc est per remissionem peccatorum. Neq; enim est in remissionem Græcis, sed ἐν ἀφέσει. Non q; ipse Ioannes remiserit peccata, sed q; suo baptismo præparauerit illos ad pœnitentiã, alioqui remissionem peccatorum nõ fuisse ex Ioanne palam arguit, quod mox sequitur per uiscera misericordiæ.

Oriens.) Non est hic participium, sed nomen substantiuū ἀνατολή, quæ uox significat exortum solis aut regionem, unde oritur. Christū igit̃ ipsum solem uocat orientem.

Illuminare) ἐπιφάναι. i. illuce, siue illucesce, siue exorere, quãq; magis placet, ut sit infinitum uerbum, quod tamen in alium modum erat uertendum, Visitauit nos oriens ex alto, ut illucesceret his qui in tenebris & umbra mortis sedebant, siue sedebamus, & dirigeret pedes nostros. Et confortabat.) ἐκραταιώτω, hoc est, fiebat robustus ac ualidus, nõ corpore tantum, sicuti uulgus, sed spiritu. Nam ætas corpori robur ac uires paulatim addit, quod hic transtulit ad animū. Nec est simpliciter crescebat, sed ἠνεώθη id quod peculiariter est plantis & animantibus. Caterum hic accommodatius dixisset, adolecebat.

Ostensionis suæ ad Israel.) ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ. Quorum uerborum hic sensus est, donec denuo proferretur & ostēderetur apud populū Israel, qualis esset. Nam interea, ueluti latebat suo tempore proditurus.

EX CAPITE SECVNDO.

Dictum.) δόγμα. i. decretum, quod tamen recte mutauit interpres.

Cyrino.) κυρηνίου. i. Cyrenio, nec est a præside, sed ἡγεμονιόντος. i. præsidē agēte

Ut profiterentur.) ἀπογράφεσθαι. Idem uerbum quod hæctenus uertit describeretur. Caterum eadem res, cum agitur in re militari uocatur dare nomen, cū in æstimandis facultatibus & exponendo numero capitum, appellatur census. Sic em̃ Vlpianus, uitia priorum censuū, æditis nouis professionibus euanescent. Proinde magistratus censet, populus profitetur. Et superius latinius uertisset censetur q̃ describere. Et professio rectius q̃ descriptio. Declarat & Ambrosius hoc loco nihil aliud esse, p̃fessionem q̃ censum. Professio, inquit, ista fidei, census animorū est. Porro quod dixit, uni uersus orbis, Ambrosius ad allegoriam trahere mauult, cum Augustus id temporis, nec Armenijs, nec Gottis imperarit, uerum ut historiae quoq; sua cōstet fides, totus orbis aut accipiendus est p̃ synecdochen, ut intelligas maximam orbis partē, aut totum orbē Romanum. Ex hoc enim loco colligunt nõnulli ad imperatorem totius orbis imperiū pertinere, cum nec hoc agat Lucas, nec Augustus ipse totius orbis imperiū tenuerit. Quãq; ut non improbarim, si quis unus totius orbis imperio potiatur, modo is quantum præmineret autoritate, tantum & præstaret prudentia simul & integritate, ita stultissimum arbitror id somniare, quod nec fuerit unq; & hoc ipsum quod fuit, iam olim e uita hominum sublatum sit, crudelissimum autem huiusmodi factitios titulos, tanto rerum omnium tumultu, tantaq; sanguinis iactura persequi.

In suam ciuitatem.) Hic licebat uertere, in sua ciuitate, hoc est in sua quiesq; ciuitate, nisi referas ad ibant.

In Iudæam ciuitatem) εἰς πλὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν δαυὶδ in Iudæã, in ciuitatem Dauid. De est in præpositio, in ciuitatem. Prius enim posuit nomen regionis, deinde ciuitatis.

Et familia) καὶ πατρῴας) Idem uerbum, quod in Paulinis epistolis uertit paternitas, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.

Vxore prægnante) Ita uertit interpres, ut Ioseph uideatur duxisse Mariam iam tunc prægnantem, cum græce sit ὄσκη ἐγκύω. i. quæ erat grauida siue quæ ferebat uterum.

Et pannis.) ἑσθῆς γάνωσθαι, ad uerbum sonat infalciuit, i. fascijs inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos.

Non erat

Non erat ei locus) eis est græce αὐτοῖς, ut accipias de ambobus. Caterū qui conuenit non fuisse locū in diuersorio, cum præsepe pars opinor fuerit diuersorij, nisi quod alibi κατάλυμα uertit refectioem, & cœnaculū. Non erat locus aptus parturienti quæ solitū dinē requirit. Vigilātes) ἀγρου λούντες, i. in agris agētes. Nā hinc græcis est cōposita dictio ἀγρος ager αὐλή stabulum. In septis enim noctu seruantur greges, ob incursum luporum Verum ea septa in agris sunt.

Et custodientes uigilias) φυλάσσοντες φυλακὰς, id est custodiētes custodias, siue excubātes excubias. Et claritas) Ἐδοξά, i. gloria, quod aliquoties uertit maiestatem.

Stetit iuxta illos) ἐπέσθη αὐτοῖς magis significat angelum imminuisse ex alto supra illos, & astitisse. Inuolutum pannis) ἐσπαρσανωμένω participium est eius uerbi de quo paulo ante diximus. i. fascijs puerilibus inuolutū, ne rursus mendicorū pannos imaginemur. Nam ut parentibus Iesu tenuitatē ac paupertatem libenter tribuimus, ita fordes ac mendicitatem procul amouemus. Habet & paupertas suam mundiciem, nam quo minus in conclau pepererit Maria, non paupertas obstitit, sed diuersantiū turba, alioqui si Christus tantopere placuisset mendicitas, ut quidam putant, in prochodochio nasci poterat.

Hoibus bonæ uolūtatis) καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, i. & in terra pax, in hoibus bona uolūtatis ut intelligas tria distributa, ac singula singulis reddita, gloriam uni deo tribuit, idq; in altissimis, terræ pacem, hominibus bonam uoluntatem εὐδοκίαν, quod alias uertit beneplacitum. Siquidem homines ueluti tertios ac mēdios inter cœlum & terrā ponit. Neq; uero sic accipiendum opinor, ut ipsi hominibus sit bona uolūtatis, sed ut intelligant hanc gloriam, hanc pacem, non ex hominū meritis exhibitam mundo, sed dātātaxat ex beneplacito dei, cui sic uisum fuit hominibus gratificari. Porro cum ita constanter habeatur in omnibus græcis exemplaribus, & ad eum modū exponat Vulgarius, mirū est nusq; hanc lectioem, nec apud Hieronymū deprehendi, nec apud Ambrosiū.

Pastores loquebantur.) In plerisq; græcis codicibus sic erat scriptum καὶ οἱ ἄνθρωποι οὐ ποιμνίας εἶπωρ, i. & homines illi pastores dicebant, ut homines opponantur angelis, iam uero illud (ad inuicem) pro inter sese crebrius occurrit q̄ ut libeat admonere.

Transamus usq;) Græci addunt coniunctionem expletiuam διελθὼ μὲν δὴ, quæ non nunq; uergens quiddam habet, ut hic emphasim habeat accelerantiū ac gestientiū abire.

Verbum hoc quod factum est.) Nihil obsto quo minus hic philosophetur, qui uolet de uerbo factō, modo sciat iuxta proprietatem hebræi sermonis uerbum dici, rem nouam quæ rumore diuulgetur, & ita esse deprehēdet, quisq; obseruare uoluerit. Nec est (ostendit nobis) sed ἐγνώρισεν, i. notificauit siue mauius notū fecit, aut indicauit, & aperuit Quis enim alioqui dicitur ostendisse uerbum? Et inuenerunt Mariam) deest una coniunctio καὶ ἔυρον τὴν τε μαριάμ, i. Mariāq; & Ioseph, quanq; hoc loco pene fuit ociosa prius ma coniunctio latinis. Et græcis aliquoties sic apponitur, ut uidetur magis ad uenustatē facere sermonis, q̄ emphasim, quo sermonis genere uidemus delectatum Ennium.

Et cognouerūt de uerbo) ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν, i. ubi uidissent notū fecerunt, siue diuulgauerunt ut intelligas illos quod uiderant alijs qui non uiderant prædicasse. Est enim uerbum compositū a γνωρίζειν, quod modo uertit ostendit nobis. Astipulatur huic interpretatiōi Vulgarius. Maria uero) ἢ δὲ μαριάμ. Expressius erat si uertisset ipsa uero Maria propter additum articulum ab alijs quo magis distinguatur qui hisce de rebus loquebantur ipsa tacente. In omnibus) ἐπὶ πάντων, i. super omnibus siue de omnibus.

Dies purificationis eius) Alter codex habebat αὐτοῦ, ut purificationē referas ad Christum, Alter αὐτῆς, ut ad utrūq; ne quid hic frustra cauilletur aliquis de purificatione Maria. Nā purificationē uocat eas ceremonias quibus olim & puerpera & foetus lustrabā.

Vt sisterent) παραστήσαι τῷ κυρίῳ, i. ut exhiberent siue cōmendarent. Nam utrunq; significat græca uox. Adaperiens uuluam) διανοίγομαι μήτραν. Aperiens uterum, sic enim mauult Laurentius, homo superstitiose uerecundus, quali uero uulua sit obscœnum uocabulum.

tabulā, aut quasi legis huius uerba de Maria proprie dicta sint. Et timoratus.) ἐνλαβῆς id est pius siue religiosus. Et responsum acceperat.) hic responsum accipe oraculum, ἢ ἢ ἀντὶ κερματισμῶν, id est erat illi promissum oraculo.

Ante faciem omnium.) κατὰ πρόσωπον quod magis sonat in conspectu.

Et erat pater) In græcis codicibus lego p pater Ioseph, quod arbitror imutatū a quopiam, qui uereretur Ioseph uocare patrem Iesu, cum postea ipsa Maria uocet illum patrem Iesu. Parentes eius.) eius non additur apud græcos ἐν τῷ ἕσασα γαίμ τούε γονεῖς ἀπαδ' αὐτοῦ, id est cum inducerent parentes puerum Iesum.

Cui contradicetur.) ἀντιλεγόμενον, i. cui contradicetur ut absolute accipiamus.

Et tuam ipsius animam.) καὶ σου δὲ αὐτῆς πλὴν ψυχῆς, i. & tuam aut ipsius animam pertranstibit. Nec est ociosa coniunctio de, significans mutari personam, & ueluti noui doloris initium. Neq; uero lubet hic referre uarias interpretationes, quas Lyranus & Carrensis in hunc cōgerunt locum, quorum posterior etiā citat auctorē Chrysostomū. Illud cōstat ipsius non posse referri, nisi ad Mariam, cū sit αὐτῆς. Nec est quod hic prodigiosas interpretationes cōminissemur cū sensus sit expeditus, fore ut Christo reclametur, & hinc nonnullam doloris portionem ad matrem redituram. Caterum theologos istos offendit, tuum ipsius elegantius dictum, q̄ pro illorū auribus, q̄q̄ uenustius erat, penetrabit q̄ pertrāsibit. Et hæc uidua usq;) Ἐ αὐτῆς χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδ' οἰκορτα τεωάρων, & hæc uidua circiter annorum octoginta quatuor. Interpres legis uidetur ἕως pro ὡς.

Obsecrationibus) δέησις, miror quare displicuerit interpreti p̄cibus aut orationibus, cum obsecratio aliud quiddam significet, nempe quoties per rem sacram obtestamur, quod Græci uocant ποτιῶν. Hæc ipsa hora.) αὐτῆς ὥρα, clarius erat eadem hora.

Superueniens) ἐπιβάσα, i. assistens, quod aut Valla monet, friuolum est, potest enim superuenire, dum hæc fiunt, quæ tamen in aliqua templi parte sit.

Confitebatur domino) ἀνδομολογεῖτο, non est simpliciter confitebatur, sed confessione respondebat, ut referatur ad cōfessionem Symeonis & aliorū, quorū hæc cōfessionis respondebat. Redemptionem Israel) Non est Israel in græcis, sed in Hierusalē ἐν τερσούσαλῆμ. Vetusissimi codices habent Hierusalem absq; præpositione.

Et confortabatur.) Græci codices addunt spiritu τῷ πνεύματι.

Per omnes annos) κατ' ἑτῶν, i. annue, siue in singulos annos siue quotannis.

In die solenni paschæ) τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, i. in festo paschæ. Quorsum enim pertinebat periphralis? Ac paulo post (cū redirent) dilucidius erat, si addidisset illi, quod mox cōsequitur, remansit puer Iesus, & græce est ἐν τῷ ἕσασα ἑαυτοῦ, hoc pronome ut alias citra incōmodum nōnunq; omittitur, ita hoc loco cōmodum erat addere.

Et non cognouerunt parentes eius.) Græci codices habent καὶ οὐκ ἔγνω Ἰωσήφ Ἐμμητῆς αὐτοῦ, i. & non cognouit Ioseph & mater eius, quod & ipsum mutatū arbitror, præsertim cum in nonnullis exemplaribus secus habeatur, nempe οἱ γονεῖς αὐτοῦ, i. parentes eius.

In comitatu.) ἐν συνοδίᾳ quod proprie sonat comites & socios euiusdem itineris.

Stupebant aut) ἐξίσταντο quod significat uehementem admirationem aut metum, ita ut quis non sit apud se, cui finitimū est illud quo mox utitur ἐξεπλάγησθαι, quasi dicas attoniti facti sunt.

EX CAPITE III.

Procurate Pontio. Interpres delectatus est uarietate, qui nunc uertat procurante, quod modo uererat præside ἡγεμονεύοντι, i. præsidem agente.

Tetrarcha autem.) & hæc apud græcos participia sunt absolute posita, τετραρχοῦντι, id est tetrarcham agente. In omnē regionem) ἐπὶ πᾶσαν πλὴν περιχώρον τοῦ ἰορδάνου. In omnē regionē circa Iordanem, siue finitimam, aut circumiacentem Iordani. Rectas facite semitas eius) Et hic pro dei nostri quod est apud hebræos ἀσπυραγιντα, mutauit eius, de quo admonuimus superius. Nisi quod Lucas longius proce secutus

Ne forte.) μήποτε. i. num ipse mallet, q̄ ne. Nam ποτε hic plane coniunctio est expletiva. Cuius ventilabrum.) ἡ πτύον, quod inde dictum, quod paleas secernat a granis. Nam πτύω est expuo. Adiecit & super hoc omnia.) Librarij uicio deprauatus ordo, legendum autem, Adiecit & hoc super omnia, quemadmodum reperio scriptum & in emendatioribus latinorum codicibus.

Sicut columba) ὡσεὶ περιστερὰ, Laurētius mauult uelut columba, quod alioqui uideat̄ sensus & columbam descendisse in Iesum. Nunc uero sentit spiritum sanctum descendisse, sed spetie columbæ. In horreum suum.) εἰς πλὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, incertum an suū referatur ad triticum, an ad Christum, sed magis opinor ad triticum, ut indicatum est in superioribus.

Factum est autem.) Poterant cōmodius reddi græca. Accidit autem cum baptizaretur totus populus, ut Iesu quoq; baptizato & orante aperiretur cœlum, & descenderet spiritus sanctus corporali spetie ueluti columba super illum, & uox e cœlo proficisceretur, quæ diceret. Tu es filius meus.) σὺ εἶ ὁ υἱός μου, id est tu es ille filius meus. Propter græcam articulum cuius uis non est hoc loco ociosa.

Quali annorum.) ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, id est annorum circiter triginta. Quanq̄ nōnulli codices sic habebant Ἐὰν τὸν ἰησοῦς ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὡρῶσ' ἐνομιζέτο ἡ ἰωσήφ, Quorum uerborum hic est sensus. Et ipse Iesus ingressus erat annum trigésimum, ut putabatur filius Ioseph, aut certe ad hūc modū, & ipse Iesus accedebat ad annū trigésimū ut intelligamus illum aut agere cœpisse trigésimum annum, aut accessisse iam ad illud ætatis. Cæterum participium uerbi substantiui ὡρῶ ita positum est, ut possit uel ad superiora, uel ad inferiora referri. Verum qui potuit esse filius Ioseph si putabatur tātum & non erat, unde res ipsa cogit, ut ad superiora referatur, & accipiamus participium usurpatum uice uerbi infiniti. Nempe ὡρῶ pro εἶναι, qui incipiebat esse, quod sane non infrequens est apud græcos. Qui fuit Heli.) τοῦ ἡλί, id est qui fuit filius Heli græce hæc nomina connectuntur per articulos, Proinde nostrum qui, non est referendum ad Ioseph nec ad Christum, sed ad proximum nomē, In recensendis nominibus mira in græcorū codicibus confusio, ne latinis quidem inter se consentientibus, alibi deerat, alibi supererat, inuersa ac deprauata pleraq; quæ nos diligentissima collatione qua licuit restituimus.

Cæterum quod Matthæus discrepat a Luca in recensenda genealogia Christi, quod hic per Nathan stirpis seriem deducat ad Dauid, ille per Solomonem, lōgum sit altius repetere theologorum quorundam super hac re digladiationem, quorum nonnulli nimis q̄ ridicule uolunt hunc Nathan non fuisse filium Dauid, sed prophetam, quem Dauid adoptarit in filij uicem, suum uidelicet obiurgatorem, & ne ipsa temporis ratione refellantur, uolunt Nathan μακροβιώτατον fuisse, cæteros qui ante hunc regnarunt a Solomone μινυθησάτους, ut Homero utar uerbo. Et in hac quidem sententia uideo propemodum fuisse diuum Hieronymum. Quanq̄ nihil erat opus ad hæc suffugia diuertere, si perpendissent apud Hebræos duplici ratione dici filios iuxta legem & iuxta naturā. Lex erat si quis sine liberis decessisset, ut huius frater instauraret posteritatem defuncti. Itaq; qui sic natus erat, duos habebat patres, alterū naturalē ex quo natus erat, alterū legalē in cuius nomen & pgeniē succedebat, nēpe defuncti. Ad hūc modū cū posteritas Solomōis defecisset, in Ochozia, ex Simeon cognominato Ioas, qui pgnatus erat e stirpe Nathan filij Dauid, instaurata est posteritas Solomonica. Quod quidē palam arguit illa præfatio, haud scio cuius, quæ Lucæ euāgelio præfertur. Nam ab Hieronymiano stilo tantum abest, ut nullius omnino latini uideri possit, sed græci cuiuspiā, eruditi tamen & eloquentis, in ea sic legimus. Cui ideo post baptismum filij dei, a perfectione generationis in Christo completæ, repetendæ a principio natiuitatis humanæ potestas permisa est, ut requirentibus demonstraret, in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu generationis recurrentis in deum admissio, indiseparabilis

non meminit. Quin & Simeon, qui est apud Lucam, trinominis fuit, idem dictus Simeon, Heli & Ioas. Hic primus ortus est ex posteritatis Dauidicæ instauratoribus, quos Hebræi אַחֶשָׁרִים Achefarim uocant, ceu regni adiutores, cum iam in Ochozia posteritas Solomonis defecisset, nec hæc modo, uerum etiam ipsa familia Achefarim, nimirum omnibus ab Athalia interēptis, hoc solo superstite, quod hūc Iosaba Ochoziæ soror seruasset, etiamnum in cunis agentem. Neq; enim erat is filius Ochoziæ natura, sed successione dumtaxat, iuxta ius Achefarim. Proinde ab hoc reliqua posteritas omnis ad Nathan pertinet, ut unde duxerit genus, licet in sorte collocet Solomonis. Porro Nathan hic de quo cœperamus in initio dicere, filius fuit Dauid frater Solomonis, ex Bersabeæ, quemadmodum legis paralipomenon libro primo, capi. tertio, Is, ut dixi, nec erat propheta, nec adoptatus a Dauid in ius filiorum, uerum huius posteritatis ius regni manebat, idq; ex edicto Dauid, si quando Solomonis stirps intercidisset, id quod Annio citante docet Philo, idem propemodum colligere licet ex libro Regum tertio, Capi. quarto, nempe quod Nathan Achisar institutus fuerit, hoc est regni stirpis instaurator. Sic em̄ & illic appellat filius Nathã, quæ אַחֶשָׁרִים Lucas uocat Mathan. Huius partes erant, uniuersam familiam regiam moderari, & ob id ius dicebantur Hebræis אֲדָמָה, id est donati ad succedendum, & אַחֶשָׁרִים hoc est fratres principum, quia in pari honore cum Regum filiis habebantur. Ad hos pertinebat tribus Beniamin, cum ad posteritatem Solomonis, sola domus Iuda pertineret. Hæc pauca e multis carptim delibauimus, ne nihil lucis præberemus auidis eadē exactius inquirendi, præsertim cum ad historię fidem faciant. Neq; rursus probarim in huiusmodi quæstionibus uel anxie distorqueri, uel cōtentiose digladiari, in quibus haud multo plus fructus esse uideo, q̄ in illa nobili pugna theologorum de conceptione deiparæ uirginis. Et Paulus non uno in loco monet, pijs hominibus huiusmodi genealogias, & nunq̄ finiendas quæstiones esse uitandas, quod non solum nihil conducant ad pietatē, uerum etiam pariant lites & contentiones, pestem christianæ concordie.

EX CAPITE QUARTO.

Egressus est a Iordane.) Regressus legendum est. Et agebatur.) ἢ ἦγετο, id est ductus est siue actus est, cum alibi dicatur expulsus a spiritu. In deserto) εἰς πλὴν ἔρημου, id est in desertum accusandi casu. Diebus quadraginta.) ἡμέρας τεσσαράκοντα περὰ ἑξήμισι, id est, & quadraginta dies tētatus est. Nam quadraginta dies ita positum est, ut possit uel ad superiora, uel ad sequentia accommodari, uerum mollius est ut ad inferiora pertineat non quod toto hoc tempore tentatus sit a diabolo, sed quod aliqua parte huius temporis. Viuit homo.) Græcis est ζήσεται, id est uicturus est siue uiuet uerbum futuri temporis. In momento temporis.) ἐμσιγμῇ χρόνου, id est in puncto temporis, qua Græci pro uerbali figura breuissimum tempus indicant, Sumptum est a puncto mathematico. Et cui uolo.) ἢ ὃ ἐὰν θέλω, id est cuiuscunq; uolo siue uelim. Si procidens adoraueris.) σὺ ὅταν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, id est tu igitur si adoraueris coram me. Scriptum est hic græci codices addunt ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id est uade post me satana. Sic enim erat in Matthæo. Seruies.) λατρεύσεις, quod plerumq; ad diuinum cultum pertinet, unde & latria dicta est. Mandauit de te.) ἐντελεῖ, id est mandabit ut indicatum est a nobis & alibi. Ne forte.) μήποτε, id est ne quando, siue ne. Per uniuersam regionem.) καθόλης τῆς περιχώρου, id est per omnem finitimam regionem, siue per omnem undiq; regionem. Et magnificabatur.) δοξαζόμενος, id est glorificabatur. Non satis uideo cur hic Laurentium offendere debuerit coniunctio. mauult enim ille docebat in synagogis eorum omnibus eum glorificantibus.

In die sabbati.) σαββάτων, id est sabbatorum. Et reuoluit librum.) ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, quod ego maluissem uertere, & explicito libro, nam ipse mox uertit, & cum pliuisset librum ἢ πτύξας τὸ βιβλίον.

Spiritus domini super me) Locus est apud Esaiam cap. 61. Quanquam hoc sane loco citatio Lucae magis cōsentit cum additione septuaginta, q̄ cum hebraicis uoluminibus. Siquidē hebraea sic habet רוח אדני יהוה עלי יצו משה יהוה אתי לברך ענייך שבת רצון ליהוה: Quae uertit ad hunc modum Hieronymus. Spiritus domini dei super me, eo quod unxit me dominus, ad annunciandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & praedicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, & annūciarem annum placabilem domino. Porro iuxta Septuaginta legimus ad hunc modum. Spiritus domini super me, propter quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captiuis remissionem, & caecis ut uideant, & uocare annum acceptabilem domino. Eo quod unxit me.) ὅτι ἔνεκεν ἔχρισέ με, id est propter quod unxit me. Atq; ita legitur in antiquissimis latinis exēplaribus, sed graecis ad uerbū redditis magis q̄ eleganter. Et caecis uisum.) Ἐ τυφλοῖς ἀνάβλεψιμ, quod magis sonat redditum uisum q̄ uisum, quasi dicas reuidentiam.

Et diem retributionis.) Haec uerba non adduntur in graecis uoluminibus, nec adduntur ab Hieronymo, qui citat hunc locum e Luca, edisserens Esaiam prophetam.

Impleta est scriptura.) Haec addendum est, & ita legitur in emendationibus libris.

Utriq; dicetis.) πάντως ἐρεῖτε, id est omnino dicetis. Est enim aduerbium confirmandi.

Quanta audiuiimus.) ὅσα, id est quae, siue quaecumq;.

In ueritate dico uobis) Graeci addunt coniunctiōem non ociosam, ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν. Sed in ueritate dico uobis, aduersatur enim haec pars superiori, quae de contemptu meminit. Atq; ita concinnandus ordo contemnitis me, quod praesto sim, uerum non omnibus datum est habere talem qualis ego sum.

Sine) ἕα, quod tamen aliquoties est aduerbium exclamantis. De figura sermonis quid tibi & mihi iam dictum est non semel.

Scio te quis sis.) διδάσκει τίς ἐστὶν ὁ ἀγιὸς τοῦ θεοῦ, id est noui te quis es, nempe sanctus, ille dei. Et factus est pauor.) θάμβος, quod saepe uertit stupor. Est autem plus quiddam q̄ timor aut admiratio. Nam hoc loco magis uideretur admirantium esse q̄ timentium. Diuulgabatur fama.) ἐξεπορεύετο ἄχος αὐτοῦ, nomen est a uerbo ἤχημ, quod est resonare, unde & echo dicta est, quae uocem acceptam reddit quod fama tinniat, & pro una uoce plurimas reddat ab eodem composita est uox cathecumini.

Magnis febribus.) πυρετὸς μεγάλη, id est febre magna, nec est timebatur, sed συνεχόμελον, quod alias uertit coartari.

Imperauit febriliter) ἐπειτίμωσε. i. increpauit forte scriptū erat increpauit febriliter more graecorum. Et offensus quispiam nouitate constructionis mutauit increpauit in imperauit, id quod & alias factum deprehendimus, & suo cōmonstrabimus loco. Porro quod sequitur, & dimisit illum, maluissem reddi, eaq; reliquit illum, ne Christus uideatur reliquisse puellam. Ut ne cauiller. Et surgens ministrabat illis, parum cōmode redditum, cum dicendum fuerit erecta ministrauit illis, siue surrexit ac ministrauit illis.

Cum autem sol occidisset.) δύνοντ' δὲ, id est cum occideret, siue, occidente uero sole. Consentaneum est autem eos magis accelerasse quod nox immineret.

Quia sciebant.) ὅτι ἠδ' εἰσαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι. Et hic sensus esse potest quod scirent se Christū esse.

EX CAPITE QVINTO.

Irruerent in eum.) ἐμ τῷ τῶν ὄχλων ἐπικείμεθα αὐτῷ. i. cum turba irrueret illi, siue irrueret eum. Praeceptor.) ἐπιστάτα non est διδάσκαλος, neq; καθηγητὰ, sed tertium quoddam quod sonat quasi prefectum.

Veniret

Verticalis marginal note on the right edge of the page, containing various small annotations and references.

Venirēt & adiuuaret eos) se dicendum erat non eos, & in alterā nauī potius q̄ alia. Ita ut pene mergerentur) Pene non additur, nec in græcis, nec in uetustis exempla / ribus. Verum lector aliquis nolens illic perire apostolos, addidit pene.

Ex hoc iam) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est post hac. Eris capiens) ζωγρῶν, Est autem ζωγρεῖν, proprie capere uiuum, quemadmodum fit in bello, dictione composita ex ζω, uiuo & ἀγρεύω, uenor, siue uenatu capio.

Volo mundare) mundare passiuum est. & imperatiui modi, καθαρῶς.

Sed uade ostende) Hic non nihil addendum erat, nepe inquit, sed uade inquit ostende te sacerdoti, quod ne quis putet illum religione non fecisse, fecit idem in actis apostolicis, quam audistis inquit per os meum.

Magnificans deum) δοξάζωμ τὸν θεόν, id est glorificans, ac mox, & magnificabant deū καὶ ἐδοξάζον.

Quia uidimus mirabilia) θαράσθηα, quod aliquando uertunt noua aut incredibilia. Facies eius erat cūctis) ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον, id est quod facies eius erat uadens. Atq; ita legit Hieronymus in questione ad Agalsiam quinta. Sic enim facies dicta est ire, ut oculi dicunt loqui. Quāq; haud male mutauit interps. Hac annotatiuicula operarū in curia huc erat translata, cum pertineat ad caput nonū.

Nomine Leui) Lucas inflexit λευεῖν uelut a nominatio Leuis.

Conuiuium magnum) σχολήν μεγάλην, id est ut ad uerbum reddam acceptionem magnam, inde dictum, quod accipiuntur inuitati.

Non potestis filijs sponsi.) μη μὴ φῶντες, i. filios talami, sed proprie in quo sponsus & sponsa uersantur, ut & ante cōmonstrauimus.

Cōmissuram a uestimento) Rursus est ἐπιβλημα ἐπιβάλλει, i. immissuram immittit.

EX CAPITE SEXTO.

IN sabbato secundoprimo.) δευτεροπρωτῶ. Annotauit Ambrosius noue positū a Luca secundoprimum sabbatū, uerū nihil explicat præter allegoriam. Diuus Hieronymus in epistola ad Rusticum monachū narrat se cū uerfaretur apud Nazanzenum, hanc illi propoliuisse quæstionem, quid sibi uellet apud Lucam sabbatum δευτεροπρωτον. At illū cum (opinor) non haberet in promptu quod responderet, eluisse ioco docebo te inquit apud populum ubi acclamantibus & applaudentibus cunctis uelis nolis cogere nobis assentiri. Lyranus salebram hanc fortiter transilit. Hugo Carrensis addit secundo primum sabbatum dici quod a præcedenti proximum sit. Atqui iuxta hanc rationem omnia sabbata δευτεροπρωτα erunt, excepto eo quod fuit omnium primum. Admonet idem nimirum homo diligens secundo primo duas esse dictiones, ne quis uel imprudens bene posset errare, ut quemadmodum apud Græcos e duabus unīca composita est dicitio, itidem apud latinos unam faceret, & ita diceret secundo primo quemadmodum Plautus dixit Tragicocomædiam, & nos dicimus Gallogræciā. Equidem super hac re nihil adhuc apud autores comperi, quod satis faciat. Caterum quod Vulgarius græcus interpres etiam si recentior in hunc prodidit locum hic ascribam. Equidem ipsius uerbis, οἱ ἰουδαῖοι πᾶσαι ἑορτῶν σάββατον, ἀνόμαζον, ἀναπάνσιον τὸ σάββατον πολλάκις ὁμῶς πάντα ἡ ἑορτὴ ἢ τῆ παρασκευῆ. Ἐνέκαλον τὴν παρασκευῆν σάββατον διὰ τὴν ἑορτὴν εἶτα τὸ κυρίως σάββατον ἀνόμαζον δευτεροπρωτον, ὡς δευτερον ὄν προσημαρμύνησ ἄλλης ἑορτῆς, Ἐσαββάτη. Quæ quidem ut non grauatus sum ascribere in eorum gratiam qui diffidūt, ita non pigebit interpretari latine propter eos qui græce nesciunt. Iudæi, inquit quod uis festum sabbatum uocabant, nam sabbatum requiem sonat. Sapenumero igitur inuidebat festū in parasceuen, & uocabant parasceue sabbatum propter festū. Itaq; quod proprie sabbatum erat nominabant secundoprimum, quod secundum esset ab altero festo & sabbato quod præcesserat, hæctenus Vulgarius.

Interrogo uos.) ἐπερωτήσω, id est interrogo.

Si licet sabbatis.) τί ἐξεσι, id est quid liceat siue utrum liceat, quandoquidem de duobus interrogat,

bus interrogat. Restituta est manus eius.) Exemplar græcum addit ὡς ἢ ἄλλη, id est sana quemadmodum altera. Insipientia.) ἀνοίας, id est dementia.

Simonem quem cognominavit.) ὄν καὶ ὠνόμασε πέτρον, id est quem & nominavit Petrum, ut binominem intelligas, quanquam alias cognomen appellat.

Iacobum Alphaï.) subaudi filium, quanquam interpres addere debuit quod in articulo græco subauditur.

Et maritima & Tyro.) καὶ τῆς παραλίου τυροῦ. i. & maritima Tyro citra coniunctionē.

Et Sidonis.) Mirum cur hic reliquerit græcum genitium, nisi putauit utrumq; relinquendum fuisse, ut subaudias regione, ad hunc modum, a maritima parte Tyri & Sidonis, hoc est ab extrema parte qua spectat ad mare. Quanquam haud scio quo casu factum sit, ut in hac additione prima secus sit expressum formulis.

Beati pauperes.) Hic aperit cœlestis ille doctor arcanam illam suam philosophiam, quam ut traderet suis, e cœlo descenderat in terras, & hanc Christianorum uulgus libenter antiquari sinimus, ac uelut obsolescere, & alias nugas agimus. Cū hæc in primis sint inculcanda animis omnium, quod si fieret non ita passim omnes pro rebus friuolis pro pecuniola, pro uanissimis imperij titulis, pro quauis iniuriola digladiaremur. Hæc demum sunt, quæ uere reddunt Christianos, non argutiæ Scotistarum aut Occanistarum.

Exprobauerint.) ὄν δ' ἴσωσι, id est probis affecerint.

Va uobis cum benedixerint uobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebāt prophetis patres eorum.) Græci legunt non prophetis, sed ψευδοπροφήταις, id est falso prophetis consentientibus & latinorum codicibus emendationibus. Superius enim to tidem uerbis de prophetis locutus est. At hic de adulatoribus prophetis, Illic faciebant significabat affligebant, hic faciebant, significat præbebant sese, & demulcebantur illorum assentatione.

Auferet tibi uestimentum, id est ἱμάτιον, id est pallium, id est summam uestem. Nam tunica infra pallium est. Vnde Plautinum illud tunica pallio propior est.

Et si bene feceritis ijs qui uos diligunt,) καὶ ἅμ' ἀγαθοποιήτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντες, id est & si benefeceritis benefacientibus, consentiunt & latinorum uetusti codices.

Siquidem & peccatores hoc faciunt.) ἢ ἄντ' ποιοῦσιν, id est idem faciunt.

Peccatores peccatoribus scenerantur.) δανείζουσι, id est mutuam dant. Nā est idem uerbum quod superius ita transtulit. Caterum intelligens scenerari uicio datum, non ausus est uti eo uerbo, de probis uerba faciens. Illic igitur dixit mutuam dare, hic scenerare, cū græcis utrobique idē sit uerbum, quod tñ illis anceps. Nam & quicitra usurā dat mutuū δανείζει, & q ad usurā dat δανείζει. Verū hic perpetuo uertendum erat dare mutuū. Agit enim non de questu sceneratorum, sed de mutuis officijs amicorum inter se. At inter impios quoq; reperias, qui amico credat pecuniam mutuam. Idem si faciunt discipuli Christi, nihil magni faciunt. Extenuat enim Christus uulgaria officia, utpote communia cum ethnicis ac malis, ut ad illa prouocet quæ peculiaris sunt Christianorum, ut sit in quo ceteros antecellant. Verum eo redierunt mores, ut si titulum, si caremonias subdlexeris, hac nota uix possis Christianum ab ethnico dignoscere. De uulgo Christianorum loquor, non de omnibus.

Quia ipse benignus est,) χηρὸς, quod sæpenumero uertit bonus, sonat autem com modum & humanum ac facile ad gratificandum id quod propemodum declarat & benignus, qua de re compluribus locis, & dictum est & dicitur.

Confertam & coagitatam.) πεπιεσμένον, quod sonat pressam, id enim fit in aridis, quod plus capiat mensura, & coagitatam est, σασαλευμένον, id est concussam, nam & hoc pacto fit, ut plus capiat uas quo metimur, Gaudet enim Christus harum rerum collationibus uti, quæ sensibus omnium notissimæ sunt.

Si sit sicut magister eius) græca secus habet, nepe ad hunc modū κατ' ἐπισημῶν δὲ πᾶς ἕσται

ἔσαι ὡς ὁ δὲ ἀσκήλατος αὐτοῦ, id est perfectus autē omnis erit sicut magister ipsius, non enim uetat Christus ne sit perfectus discipulus. At non uult, ut discipulus usurpet sibi, quæ præceptor usurpauerit, ac præire conetur, sed ita perfectus erit si per omnia imitetur suum præceptorem. Et in hanc sententiam legit & interpretatur Vulgarius.

Veruntamen.) πλὴν, id est imo. Trabem in oculo tuo.) ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ, id est in tuo ipsius oculo, siue in proprio oculo.

Qui fodit in altum.) Sensum recte uertit, cæterum græce est ὁσὶς ἔσκαψε τὴν βάλανον, hoc est ut ad uerbum reddam fodit & profūdauit (Aedificanti domū suā) οἰκοδομήσαντι. i. qui ædificauit domum suam. Nec est supra petram quod Græci dicunt ἄνω πέτρας, sed ἐπὶ πέτραν, id est super petram.

EX CAPITE SEPTIMO.

Centuriones autem.) Ex hoc loco constat quem Matthæus παῖδα uocat non filium fuisse, sed famulum, δούλο enim nihil aliud quæ seruum aut famulum significat, Et quod hic uertit erat moriturus, uertere poterat agebat animā, aut erat in periculo mortis, aut certe incipiebat mori. Sic em uertit aliquoties. De inde qui erat illi preciosus, noue dixit, charus em tum ad rem tum ad hominem pertinet. Preciosus non nisi ad rem, nisi per methaphoram, proinde ἐν τιμῷ uertendum erat charus, aut in precio habitus.

Sollicite.) σπουδαίως, diligenter siue ut magis ad uerbum, studiose ac sedulo. Et quia coniunctio erat omittenda. Annotandum autem quæ iudaica commendatio, quam non sine causa recensuit Lucas. Amat inquit gentem nostram, & synagogam nostram ipse ædificauit nobis. Discipuli eius.) Græci addunt ἱκανοί, id est multi.

In ipsa autem hora.) ἐν αὐτῇ, In eadem autem hora, quanquæ hoc loco tempus significet potius quæ horam. Pauperes euangelizantur.) Demiror quid Laurentio acciderit cum hoc loco mauult euangelizant quæ euangelizantur, quasi uero sensus sit, pauperes prædicasse euangelium, ac non potius accepisse euangelium. Etenim ut Græci dicunt euangelizo te pro eo quod est, adfero tibi bonū nuncium ita dicunt, ille euangelizatur pro eo quod est accipit lætum nuncium, ut & alias indicauimus. Porro pauperes uocat mites siue mansuetos hebræorum more, quibus πτωχὸν ab Hieronymo uertitur pauper, a septuaginta mansuetus, quod fere diuitias comitetur ferocitas, & ferocitas indocilis sit. Vento agitatam.) σαλευόμενον, id est qui agitat. Est enim passiuum præsentis temporis. Proinde Ambrosius legit arundinem uento moueri, participio uerso in uerbum, ut temporis ratio conueniret.

In ueste preciosa.) ἐν δόξῳ, id est gloriosa, siue splendida. Nec enim est ἐν τιμῳ siue πολυτελεῖ, Quod si latine loqui uoluisset mutanda erat forma græcanici sermonis. Nā illi ἐν πορφύρῳ dicunt. hoc est illum qui est in purpura pro purpurato, siue purpuram induto. Vertendum igitur erat ad hunc modum, Qui splendido uestitu utuntur, & i delicijs uersantur, in regijs sunt, siue in regum palatijs sunt. Est enim græcis ἐν τοῖς βασιλείοις.

Vtiq; dico.) μαι, quod est affirmantis.

Spreuerunt in semetipsos.) ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, id est aspernati sunt aduersus seipsos. Sentit enim illos recepisse in suum bonum, hos in suum malum reiecisse.

Sapientia a filijs suis.) Apud Lucam additur omnibus πάντων, ut intelligamus Christi doctrinā placuisse omnibus qui essent filij sapientiæ. Atq; ita legit Ambrosius, nec legit modo, uerum etiam interpretatur, atq; itidem scriptum est in libris emendatioribus, tum græcis, tum etiam latinis.

Et loquentibus adinuicem.) καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, id est acclamantibus inter sese, de cæteris item quæ sequuntur diximus in Matthæo.

Venit autem.) ἦλθε ἕρ, id est uenit enim suffragantibus & antiquis exemplaribus.

Et bibens uinum) ἕπιπότοσ, id est uinipotator, nec est deuorator sed edax φάγοσ.

Eccē mulier

Ecce mulier in ciuitate peccatrix.) *ἢ ἰδού γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἤρᾳμαστὴ ὡλόε. i. & ecce mu-
lier in ciuitate, quæ erat peccatrix, siue quæ fuerat peccatrix.*

Lachrymis cœpit rigare) Interpres omisit duas dictiones græcas *Ἐδάσα παρὰ τοὺς πό-
δας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα ἤρξατο βρέχεσθαι.* id est & stans iuxta pedes illius a tergo flens cœpit
rigare lachrymis &c. Caterum conijcere licet triclinium more ueterū in ædito fuisse,
ut stans attigerit pedes a tergo lectis patentibus in quibus discumbebat.

Quæ & qualis) Rursum est *ποταπὴ*, quod alibi Laurentius uerti uoluit in quanta
quod hic certe non poterat. Cuidam (œneratori) *δανασή*, quod non solum œnerato-
rem sonat, uerum etiam creditorem, nomen uerbale a uerbo *δανείζω*, de quo supra di-
ximus. Hoc sane loco, magis quadrabat creditori, quandoquidem de officio loquitur.
Alioqui quis unquæ audiuit œneratorem cōdonasse cuius æs alienum?

Vnus debebat denarios) Vnus & alter dicendum erat non alius, aut alter & alter, si
latine loqui studuisset. Donauit utrisque) *ἐχαρίσατο*, melius hic erat cōdonauit.

Quis ergo plus diligit) græci habent *τίς οὐκ αὐτῶν ἐπιπέ, πλεον ἄνθρωπος ἀγαπήσει*, horum igitur
dic uter eum plus diligit? Estimo) *ὑπολαμβάνω*, id est opinor, siue existimo.

Pedibus meis) *ἐπὶ τοὺς πόδας μου. i. in pedes meos.*

Non cessauit osculari eum) *οὐ διελάσπε καταφιλοῦσα*, belle participium mutauit in uer-
bum infinitum. Est enim græce, non deficit deosculans.

Cui autem minus dimittitur) *ὀλίγον* est græce. i. parum, siue paulum, non minus.

Intra se) græcus sermo anceps est. Accipi potest, intra sese, ut cogitarint dūtaxat, aut
inter sese, & collocti sint.

EX CAPITE OCTAuo.

Per ciuitates & castella.) Vetus codices habent, per ciuitatem & castellum
numero singulari, nimirum græcis ad uerbum redditis, *κατὰ πόλιν καὶ κώμην*. Ve-
rum id perinde ualeat græce ac si dicas oppidatim & castellatim, id est per sin-
gulas ciuitates & castella. Vnde interpres non omnino perperam mutauit nu-
merum.

De ciuitatibus) *ἢ ἡ κατὰ πόλιν ἐπιπρομορμύω*, id est eorum qui oppida-
tim accedebant, hoc est de singulis ciuitatibus.

Inter spinas) *ἐν μέσῳ ἀκανθῶν*, id est in medio spinarum.

Et extortæ spinæ) *Ἐ συμφρεῖσαι αὐτῶν ἀκανθαί*, id est simul enatæ spinæ, hoc est una cum her-
ba segetis. Nā qui supra petram) *οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας οἱ ὕταρ ἀκούσωσι. i. qui uero in pe-
tra, qui cum audierint, ut subaudias, feminati sunt, aut semen acceperunt.*

Quia ad tempus credunt) *οἱ*, qui est, non quia ὅτι, suffragantibus etiam uetustis exem-
plaribus. Non referunt fructum) *τελεσφοροῦσιν*, unicam dictionem græcam dua-
bus reddidit. Sonat autem græca uox non solum fructum, sed fructum perfectum &
absolutum, herbescunt enim & illa semina, ceterum non edunt fructū quæ expectat
agricola.

Bono & optimo) *ἐν καρδίᾳ καλῇ ἢ ἀγαθῇ*, id est in corde honesto & bono
utrumque positium est. Et subter lectum) Valla recte mutat subter aduerbium
in subter præpositionem.

In palam) *εἰς φανερόν*, id est in apertū, aut in propatulū. Nec latine locutus est interpres
nec græca reddidit uerba. Quod non manifestetur) Græcis utrumque uerbum, futurū
tpis est *φανερὸν γενήσεται ἢ γνωθήσεται*, pinde mutato duntaxat uerbi modo sic cōmode
reddidisset, nihil occultum, quod non futurum manifestum, & nihil absconditum, quod
non sit cognoscendum, & in propatulū uenturum.

Videte igitur quid audiatis) *πῶς ἀκούετε*, id est quomodo audiatis.

Qui enim habet) *ὅς γὰρ ἔσται ἔχων*, ic est quicumque enim habet, siue habuerit.

Quod putat se habere) *ὃ δὲ οὐκ ἔσται ἔχων. i. quod uidetur habere.* Et nō poterat audire)
Adire legendū est suffragantibus uetustis codicibus. Nā græce est *οὐκ ἰδύνατο συντυχεῖν*
αὐτῷ. i. & nō poterant conuenire eum. Verū id nō accidit interpretis culpa, sed librarioꝝ.
transfretus

transfretemus trans stagnum) διελθόμεν ἐς τὴν περὶ τῆς λίμνης. i. transeamus in ulteriora stagni, deinde & ascenderunt ἀνήχθησαν, potius est soluerunt hoc est discesserunt a litore subducti. In nauiculam) ἐς πλοῖον in nauim, ut hūc præter diminuta nihil delectat. Compellebantur) hoc scio deprauatum a librarijs, tamen quia tam prope accedit ad ueram lectionem, ne inualescat error admonendum duxi, complebantur esse legendū concordantibus & uetustissimis exemplaribus latinis, συνεπληροῦντο. Latinus quidam co- dex addit fluctibus. Præceptor ἐπιστάτα) ἐπιστάτα. i. pceptor pceptor ut intelligas & le- sum altum dormisse somnum, & discipulos instanter inclamasse.

At ille surgens) ὁ δὲ ἐγερθεὶς. i. at ille expectus. Gerasenox) τῶν γὰρ ἀερῶν. i. Gadarenox de quo iam ante non semel differuimus. Vir quidē) Græci addunt ἐκ τῆς πόλεως. i. e ci uitate, quod tamen nusq̄ additū reperio apud latinos, nec ex Ambrosianis cōmetarijs conijcere licuit illum ita legisse a pud Vulgarium Græcum reperio, q̄q̄ magis uertedū erat ex ea ciuitate, ut accipias dāmoniacū prodisse e ciuitate Gadara.

Arripiebat illum) συνηπάκει αὐτὸν. i. corripuerat illum, nec est (& compedibus custo- ditus) sed ἢ πῆσαις φυλακασόμενος καὶ διαρρήσων τὰ δεσμὰ ἠλάυνετο, id est & compedibus serua batur, ac dirumpens uincula, agebatur. &c. Quod tamen mollius uerti potuit ad hunc modum, cunq̄ compedibus seruaretur, tamen dirumpens uincula ferebatur a spiritu in loca deserta. In deserto) ἐς τὰς ἐρήμους. i. in deserta, ut subaudiamus loca, atq̄ ita le- gitur in codicibus latinorum emendatioribus.

In abyssum) græca uox est, latine uorago dicitur. Præceps) κατὰ τοῦ κρημοῦ. i. per præceps siue per præcipitiū, & sic habent uetustissimi latini codices.

A legione) ὁ δαίμονι δεισ. i. a dāmonio uexatus.

Multitudo regionis Gerazeno) ἅπαν τὸ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν γὰρ ἀερῶν. i. uniuersa multitudo regiois undiq̄ finitimæ Gadarenis. Ad principē synagogæ) παρὰ τοῦ ἀρχι συναγωγῶν λέγων αὐτῷ. i. a principe synagogæ dicēs ei. Verū offensus aliquis absurditate, quā prima fronte præ se fert sermo, mutauit a principē, in ad principē. Atqui erat subau- diendum domo ut fieri solet in huiusmodi orationibus. Verum de hoc quoq̄ superflus dictum est copiosius. A turbis comprimebatur.) οἱ ὄχλοι συνέπιγον αὐτὸν. i. turbæ suffo cabant eum, hoc est constringebant.

Quæ in medicos erogauerat.) ἥτις ἐστὶ ἀτροῦσ προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴχυσεν ὑπὸ τοῦ ἐνόσθερα πευθῆναι. i. quæ cū insumpsisset in medicos totā substantiā, nō potuit a quoq̄ sa- nari. Et aliquanto post (Turba te comprimunt & affligunt συνέχουσί σε ἐπιπιλοῦσι ma- lim, coarctant te, siue distringunt te, atq̄ affligunt.

Virtutem de me exisse) ἐξελθούσα ἀπ' ἐμοῦ, recte sane hoc loco interpres mutauit parti- cipium in uerbum infinitum, quod tamen in Matthæo & Marco non fecit.

Vade in pace) ἐς εἰρήνην. i. in pacem, quæ græca præpositio anceps est.

Ipse autem. Hic addunt græci ἐκβαλὼν ἔξω πάντας. i. foras eiectis omnibus, id quod ad- ditur in cæteris Euangelistis, Quoniam apud Ambrosium non reperio additum, & haud scio an aliunde huc transcriptum sit. Argutatur Valla non conuenire parentes solos ob- stupuisse si turba aderat illa tota cuius ante facta est mētio. Præterea quorsum attinebat interdicere, ne cui dicerent, si res tot testibus acta est? Ob hæc necesse putat adijci hæc uerba, quæ sane in græcis codicibus constanter ascripta uisuntur, eiectis omnibus.

EX CAPITE IX.

IN uia) ἐν πλὴν ὁδῷ. i. in uia. Et tuleritis nō est a uerbo fero, sed a tollo, ne quid tolla- tis in uiam siue ad iter, hoc est ne quid deportetis.

Neq̄ duas tunicas.) μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας, id est neq̄ binas tunicas, id est singuli- duas. Cæterum ἔχειν infinitum uerbum positum est uice imperatiui, more græ- canico. Et inde ne exeatis,) græce secus est μή ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε, id est, & inde exite. Sentit enim ut unis dumtaxat adibus uterentur, ne aliunde exirent relicturi ciuitatem, quam

quam ingressi fuissent aduenientes, id quod non interpretis culpa, sed librariorum uicio mutatum esse constat. In testimonium supra illos) ἐπαυτοῦς, queso cur nō potius aduersus illos ἔβ supra illos: adeo ne studio fuit corrupte dicere?

Et haesitabat) διστακτοῦ, quod ut significat haesitare, ita significat & pexplexum esse atq; ancipitis consilij & animi dubium. Metuebat enim, si is resurrexisset quem occiderat.

Quæ est Bethsaida) εἰς τόπον ἔρημον πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά. i. in locum solitarium ciuitatis quæ dicitur Bethsaida. Qui cura indigebant) θεραπεΐας, cur non potius curatio ne, cum de morbis loquatur, cum & latinus sit, & ad græcam uocem exprimendam ac commodatius. Villasq; quæ circa sunt) εἰς τὰς κύκλω κάμας. i. in circumiacentes uicos siue oppidula. Et rursus agros uertit in uillas, nec id sane male.

Inueniunt escas) ἐπισιτισμόν. i. cōmeatum ἐπισιτίζεμ enim est cibarijs instruere.

Per conuiuia) κλισίας ἀνά πεντήκοντα, in singulo accubitu quinquaginta. Nam id intelligit interpret per cōuiuia, neq; enim est hic συμπόσια, ut in Matthæo, sed κλισία, quod sonat accubitus siue discubitus. At ille increpans illos) Antehac interpret pene perpetuo transtulit ἐπιτιμῆν cōminari, quod si usq; alias, hic certe faciendum erat. Cur enim increparet Christus discipulos, ob hoc responsum, ob quod tantopere collaudatus est Petrus iuxta alios Euangelistas? Proinde uertendum erat, interdixit eis, siue interminatus eis præcepit ne cui dicerent. Nam qui perdiderat) ὅς δ' ἄν ἀπολείσκη. Quicumq; uero perdidit, nisi nam positum est loco autem.

Et uestitus eius albus & refulgēs) ἐξασράστωμ, quasi dicas. Ex se mittens fulgur & effulgurans. Deinde illud mox præcessit (& facta est species uultus eius altera,) τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ) maluissimè ita reddere, species aspectus eius alia, siue diuersa.

In maiestate) ὦν δόξα. i. in gloria quemadmodū uertit & paulo superius.

Excessum eius) Excessum mortē intelligit, nā græce est ἔξοδος. i. exitum, qñquidē & excessum & exitum usurpari pro morte compluribus exemplis docet Laurentius a quo petat, si quis forte diffidet. Nos compendio studemus.

Dilanians eum) Ἐμὸς ἀποχορεῖ ἀπαυτοῦ συνίροντ' αὐτόν. i. & uix descendit ab illo lacerrante se, ut intelligas puerum uix effugere a spiritu. Quancq; hoc loco uariant exemplaria græcorum. Elisit eum dæmonium & dissipauit.) ἐρηξέμ αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ συνεσάραξεμ. i. laniauit illum dæmonium & concerpit. Interpret pro ἐρηξέμ legisse uidetur ἐρηξέμ, pro quo reddidit elisit. Nec mihi displicet hæc lectio.

In magnitudine dei.) ἐμ μεγαλειότητι. i. in magnificentia siue maiestate. Dicitum est em̄ ab eo nomine quod solet uertere magnalia μεγαλεΐα.

Ponite uos in cordibus uestris) græce est εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν. i. in aures uestras, hoc est diligenter auscultate quæ dicitur sum. Refertur enim ad sequentia, Porro in auribus dixit potius ἔβ in cordibus, propterea quod non essent intellecturi. Sequitur enim mox. At illi ignorabant uerbum istud. Velatum ante eos) παρακεκαλυμμένον ἀπαυτοῦν. i. absconditū ab illis. Intrauit autē) εἰσήλθε. i. subiit. Cogitatio) διαλογισμός. i. disputatio, quancq; græca uox anceps est. Caterū ex alijs euangelistis liquet inter illos hac de re disceptatō fuisse, neq; rem intra tacitam animi cogitationem constitisse. At in eo quod mox sequitur, At Iesus uidens cogitationes cordis, significat se de cogitatione loqui. Est em̄ & hic eadem uox διαλογισμός, est autem in hoc loco magna inter euangelistas diuersitas, quæ tamen haud magno negotio redigi potest in concordiam. Iam articulus græcus quæ ad didit Lucas, τὸ τίς ἄν εἴη μέζωμ, ita reddi potuit de hoc, quis nam esset futurus maior.

In eis) ἐμ αὐτοῖς. i. inter eos. Hic maior est) Græce sic habet ὁ ἄλλος μικρότερος ἐμ πάντων ὑμῶν ὑπάρχωμ ὄντος ἔσαι μέγας. i. qui em̄ minor fuerit inter uos omnes hic magnus erit.

In ciuitatem) εἰς κάμην. i. in castellum. Nam ita plerumq; uertit, tametsi quidē codices habent πόλιν. i. ciuitatem, Atq; ita legisse uidetur interpret. Nā aliquanto post εἰς ἑτέραν κάμην uertit in aliud castellum. Facies eius erat euntis) τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἄμ πορευόμενον id est facies

Id est, Facies eius erat uadens. Quoniam nihil refert ad sententiam.

Vis dicimus.) *ὡς καὶ Ἡλίας ἐποίησε.* i. quemadmodum & Helias fecit. Hoc additum reperio in Græcorum codicibus, quos quidem uiderim oibus. Verū haud scio an uelut ab explicāte locū aliquo sit hoc ascriptū.

Quocūq; ieris.) *ἀπέρχε.* i. abieris. Renunciare his qui domi sunt.) *ἀποτάξασθαι τῆς εἰς οἶκόν μου.* i. Ut dicam uale his qui sunt domi mea. Est enim hoc uerbum quod aliquoties uertit dimittere, aliquoties ualefacere, sed datis mandatis.

Nemo mittens manum.) *ἐπιβαλὼν ἢ βλέπων.* Alterum participium est prateriti tēporis, alterum præsentis. Ea sic commode reddi poterant. Nemo qui postq; admouit manum aratro, si retrorsum aspexerit, accōmodus est regno dei.

EX CAPITE DECIMO.

ET alios septuaginta duos) Quod Laurentius arguit, interpretes ueteris testamēti, cum numero fuerint septuaginta duo, quippe e singulis tribubus delecti sex, tamen incertum errore, an studio septuaginta uocari, non aliter q; apud Romanos Centūuiri dicti sunt iudices e singulis tribubus, quæ triginta erant, quibus delecti, utiq; numero centum & quinq;, uerum sit nec ne, nō admodū arbitror ad hunc locum pertinere, certe probabile est, illud mirū quod e septuaginta discipulis fecerint septuaginta duos, uelut idem oportuerit factum in discipulis, quod factum est in interpretibus, cum apostolos duodecim elegerit, uerum non hos quidem e singulis tribubus singulos. Cæterum græci codices consentiunt in septuaginta. Atq; ita legisse uidetur & diuus Ambrosius, cum exponens hunc locū, Ecce ego mitto uos sicut oues inter lupos. Ad septuaginta, inquit, discipulos dicit hoc, Pro nobis facit, & typus ueteris testamēti ubi duodecim fontes, & septuaginta palmæ in deserto repta, præfigurāt duodecim apostolos, & septuaginta discipulos. Quin & Dorotheus martyr in cōpedio rege apostolicæ & propheticæ noiatim recēlens discipulos, septuaginta dūtaxat facit, nō septuaginta duos. Et tamē paulo inferius repetūt septuaginta duo, reuerſi sūt autē septuaginta duo cū gaudio, ut appareat nō casu, sed studio factū. Rogate igitur legendū est, *ἀκούετε δὲ αὐτοῦ.* Ut mittat oparios) *ὄπως ἐκβάλω.* i. ut extrudat, siue eiciat, ut intelligamus, aut inuitos emittēdos, aut celeriter extrudēdos, ut annotatum est in superioribus.

Sin aut.) *εἰ δὲ μὴ γε.* i. sin minus, hoc est, si nō fuerit illic filius pacis. Nec est (quæ apud illos sunt) Sed *τὰ παρὰ αὐτῶν.* hoc est, quæ ab illis offeruntur, alioqui dixisset, *τὰ παρὰ αὐτῶν.*

Inter lupos.) *ἐν μέσῳ λύκων.* i. in medio luporum. Et Valla mauult, uelut oues, q; sicut oues. Pœniterent.) *μετενόησαν.* Cur nō potius pœnituiſſent, cū sit prateriti temporis.

Qui uos spernit, me spernit) Hieronymus alicubi uertit, Qui uos reprobāt, me reprobāt. Est enim græcum uerbum *ἀθετεῖ*, quod est reijcit & auersatur, & ita legit Cyprianus.

Reuerſi sunt autem septuaginta duo.) Rurſum addidit duo, cum Græcis non sint nisi septuaginta. Ecce dedi.) *ἰδοὺ δίδωμι.* i. ecce do. Exultauit in spiritu sancto.) *ἐν αὐτῷ ὡς ἠγαλλιάσατο Ἰησοῦς πνεύματι ἁγίῳ.* i. in eadem hora exultauit spiritu Iesus.

Paruulis.) *νηπίοις,* quod hoc sane loco magis uertendum erat, stultis, aut insipientibus, ut opponatur ei quod præcessit sapientibus. Quoniam & de hoc dictum est alias.

Etiā pater.) *πατήρ,* quod superius uertit, utiq;. Est autem aduerbium confirmantis.

Quoniam sic placuit ante te.) *ὅτι οὕτως ἐγγύς ἐνδοκία ἐμπροσθέν σου.* i. Quia sic fuit bona uoluntas coram te. Sic enim uertit Hieronymus.

Omnia mihi tradita.) Ante hæc uerba Græci addūt, *ἢ σφαφείς πρὸς μαθητὰς εἶπε.* i. Et cōuersus ad discipulos dixit. Deinde sequitur, Omnia mihi tradita sunt. Et error hinc ortus, quod mox sequitur eadem oratio. Et conuersus ad discipulos suos.) Verum hic addit græcus codex, *κατ' ἰδίαν.* i. seorsim, atq; ita separatur a superiore.

Semiuiuo.) *ἀφέντες ἡμιθανῆ.* i. relicto semimortuo. Suspiciens autem Iesus.) *ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς.* i. Suscipiens autem Iesus. Atq; ita legitur in antiquissimis Latinorum exēplaribus

plaribus. Positum est autē suscipiens, pro excipiens & succedens, uice respondendi. Ad eundem modum Vergilius, excipit Ascanius & Xenophon, ἐὶ κῆρ' ὑπολαβὼν ἐπι. i. Et Cyrus suscipiens dixit. Ne id quidem cōmissum est interpretis uisio, sed scioli cuiuspiam, cui uisum est suscipiēs hoc loco nihil significare, & uertit in suscipiens, quasi Iesus responsurus homini suspexerit in cœlum.

In stabulum.) εἰς πᾶνδοχῆον. i. in diuerforium. Nam græca uox hinc dicta est, q̄ accipit at quoslibet quod Latini uocant diuerforium meritoriū. Nec interpretes sensit de stabulo iumētorum, sed de loco in quo statur, unde & stabulari dicunt, q̄ locū habēt alicubi.

Et altera die) ἐπι πᾶνδοχῆον. i. postero die. Stabulario) πᾶνδοχῆ. i. hospiti, sed meritorio. In quoddam castellum.) εἰς κώμῳ τινά. i. oppidulum, siue uicum quendam, ne quis imaginetur arcem potentem, quæ nunc castella uulgo uocantur.

Satagebat.) πῆρ' εἰσάτῃ. i. distrahebatur, siue distendebatur. Quanc̄q̄ interpretes elegātius uertit, q̄ ut rudis lector animaduertat. Siquidē satagere proprie est, anxie torqueri difficultate rei conficiendæ. At græca uox aptius quadrat cum eo quod sequit̄. Porro unū est necessarium, Pugnare enim distrahi & intentum esse in uno.

Circa frequens ministerium.) πῆρ' πολλῶν διακονίᾳ. i. circa multam ministracionem.

Erga plurima.) πῆρ' πολλὰ. i. circa multa, siue plura suffragantibus & antiquissimis libris.

Optimam partem.) πῶν ἀγαθῶν μερίδα. i. bonam partem, nisi q̄ articulus additus declarat plusculum, nempe partem illam certam, quæ uere bona sit.

EX CAPITE DVODECIMO.

DA nobis hodie) Hic uariāt græci codices, in nōnullis scriptū erat, δὲ ἡμῖν τὸ κατ' ἡμέραν. i. da nobis cotidie. Quanc̄q̄ de hoc alias dictum aliquanto copiosius.

Sed libera nos a malo) Hoc in quibusdā latinis exēplarib⁹ apud Lucā nō addit̄, sicut & alia nōnulla, quæ uidentur ex alijs Euāgelistis adiecta, ne uiderēt dissentire. Id quod cōiūcio factum, & alijs item compluribus locis. Siquidē apud Lucā hæc oratio multo pauciora complectitur q̄ apud cæteros, ad hunc modum, Pater, sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum. Panem nostrum cotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debētī nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

EX CAPITE DVODECIMO.

COMMODA.) χρηστόν. i. mutua, siue mutuū da, quanquam græca uox anceps est: Si perseverauerit pulsans.) Hæc in plerisq̄ Græcorum codicibus nō reperi. Propter improbitatem.) διὰ γὰρ πῶν ἀναίδειαν. i. propter impudentiam. Eleganter quidem uertit interpretes, si modo recte intelligatur.

Quis ex uobis patrem.) Græca nōnihil discrepant, τίνα δὲ ἡμῶν ἐμπατέρα αὐτίκα ὁ ἰὸς ἔσται. i. Quem autem ex uobis patrem poscet filius panem. Ea nos reddidimus in hunc modum. Quis autem ex uobis pater a quo si filius petierit panē, num lapidē dabit illi?

Bona data.) ἀγαθὰ δόματα. i. bonas dationes, si sic liceat loqui.

Et illud erat mutū) Hallucinatur & hoc loco Valla, in mutū & mutus, κωφόν & κωφός putans utrobisq̄ surdum uertendum fuisse nō mutum, aut nō intelligens, aut certe non animaduertens, utrobisq̄ Græcis sonare κωφόν, quemadmodum & mox. Omne regnum in seipsum diuisum, mauult in seipso, siue super seipsum, cum sit aduersus seipsum, q̄ Græcis hæc præpositio sit anceps, ut fere sunt omnes.

Desolabitur.) ἐρημούθη. i. desolatur. Et paulo post, πίπτει. i. cadit, non cadet, suffragantibus & antiquissimis exemplaribus. Vniuersa arma.) πῶν πανοπλίᾳ, qua uoce Græci declarant, quicq̄ ad iustum apparatus armati uiri ptinet. Auferet.) ἄρει, i. tollit & distribuit, nō distribuet. διαδίδωσι, ut præsentis sint tēporis, nō futuri. Nec em uaticinat̄, quod futurū sit, sed quod fieri soleat proponit, similitudinem conferens.

Inuenit eam scopis mundatam.) εὐρίσκει. i. inuenit, præsentis temporis.

Scopis

Scopis mundatam.) Græci codices addunt *καὶ κεκοσμημένον. i. & ornatā*, quod haud scio an ex alijs Euangelistis sit huc ascriptum. Caterum illud scopis mundatam, Græcis unica dictio est *σεσαρωμένον. i. uersam a uerbo uerro, non uerto*. Quinimo) *μενούνη, ea cōiunctio neq; negat quod dictum, neq; reijcit, sed infert, quod est certius*.

Turbis autem concurrentibus.) *συναθροισμένων. i. coaceruantibus, conglobantibus, siue condensantibus se, aut cum turbæ densius affluerent*. Græcis enim *συναθροισμός*, dicitur, cum omnia confertim in unum conferuntur locum.

Plusq; Solomon hic.) *ὡς* hic, aduerbium est hoc loco, non pronomen. Similiter & paulo inferius plusq; Iona hic. Lucerna corporis tui) tui nō additur a græcis, & sensus magis quadrat, eo amoto. Fit enim catholica sententia, ut & superius indicauimus.

Nelumen quod in te est) *μὴ τὸ φῶς* potest accipi & nū lumen quod in te est: &c. quod aduerbium *μὴ* ad utrunq; sensum sit accommodum, interrogantis & prohibentis.

Et quemadmodum lucerna.) *ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῆ ἀσραπῆ φωτίζει σε*, ut cum lucerna fulgore illuminat te, ut sit sensus non aliter tuum corpus erit lucidū oculo puro, q̄ domus, tua lucida est tibi, accensa lucerna, nec est illuminabit sed illuminat.

Baptizatus esset.) *ἐβαπτίσθη*, cur non potius lotus esset, cum de simplici manuum lotio ne loquatur. Catini.) *τοῦ πίνακος*, quod non solum catinum, sed etiam quadram significat. Intus est uestrum.) Vestri mauult Laurentius ut sit genitiuus pronominis primum. Verumtamen date eleemosynam.) *δότε ἐλεημοσύνην*. Anceps est utrum sit date an datis, indicandi modo an imperandi. Iuxta priorem lectionem sensus erit, existimatis uos data eleemosyna liberari, ab omni immundicia. Siquidem obijcit alibi pharisæis, quod eleemosynam suam facerent coram hominibus, iuxta posteriorem lectionem sensus manifestus est.

Quod superest.) *τὰ ἐνόντα* diuersa uox est ab ea quæ frequētior est ac tritior *τὸ λοιπόν*. Mentā) ἢ *δύοσμον*. Quæ portari nō possunt) *δυσβάστακτα. i. difficilibus portatu*.

Non tangitis farcinas) *τῶς φορτίους*, idem uerbum quod modo uertit onera, & significatius erat attingitis, q̄ tangitis, & appositius ad græcam uocem.

Quod consentitis.) *συνευδοκεῖτε*, id est comprobatis.

Inter altare & ædem.) *καὶ τοῦ οἴκου*, id est domum.

Ita dico uobis.) Ita non est hic *ὅπως*, sed *ναί*, quod aliquoties transfert etiam, aliquoties utiq; aduerbium uehementer affirmantis, uerti poterat profecto siue certe.

Insistere.) *συνέχειν*, id est cohobere, uerum emendatiores codices habebant *ἐνέχειν. i. imminere*, siue urgere, atq; ita consentaneum est interpretem legisse.

Et os eius opprimere.) *ἀποσομίζειν* interpres legisse uidetur *ἐπισομίζειν*, quod significat obturare os, nec sinere loqui. At græci codices habent *ἀποσομίζειν*, quod magis significat pendere ab ore, & obseruare quid dicatur. Atq; id longe rectius quadrat cum ijs quæ præcesserunt & sequuntur. Insistebant ei, & insidiabantur, & quærentes capere aliquid ex ore eius. Neq; enim hæc competunt in eum qui occludat os loquentis. Deniq; ad hūc modū interpretantur græci interpretes, quod si quis mihi parū habet fidi ipsius Vulgarī uerba subscribam, quod ad hunc attinet locum. *Ἐ δὲ ἀποσομίζειν αὐτὸν ἤρξαντο, τοῦτ' ἐστὶ πικρῶς ἐρωτᾶν αὐτὸν καὶ ἀπορεῖν. γίνεται γὰρ τὸ ἀποσομίζειν, ὅταν πλείονες ἐρωτῶσιν ἕνα περὶ ἄλλων καὶ ἄλλων ὑποθέσεων, τότε γὰρ μὴ δυνάμενται ἀποκρίνεσθαι, ἔμφραση δὲ δώσει τοῦ ἀνοήτου ἐξαποκρίσθαι. ἰτοῦτο τὸ ἴνυμ ἐσοφίζοντο καὶ οἱ κατάρατοι ἐκείνοι κατὰ χριστοῦ πολλοὶ γὰρ ἐρωτῶντες ἕν ἕνα, ἐδοκίμου ἀποσομαίσειν αὐτὸν, καὶ εἰς ἀπορίαν ἄγαμ ὡς μὴ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι. ὅπως ἐκρίνωσ' ἐγένετο. πῶς γὰρ ὁ εἰς δύναιτο πολλοῖς ἀποκρίνεσθαι, ἀλλὰ Ἐ ἄλλα ἐρωτῶσιν. Δύναται δὲ τὸ ἀποσομίζειν καὶ ὅπως νοκρῆναι, ἀντί τοῦ παρὰ εὐρίν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος κρατεῖν, ὅταν γὰρ τις κρατῆται ἀφ' ὧν λέγει, ἀποσομίζεσθαι δοκεῖ, τοῦτ' ἐστὶν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐλκεσθαι καὶ κατὰ κρῆνεσθαι, ἀλλοτὶ δὲ τοῦτο Ἐ τὰ ἐφεξῆς ἰησοῦντες γὰρ φησι διηρέσαντι ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ. ὅπως γὰρ πρὸ ὀλίγου ἔπεμ ἀποσομαίσειν, τοῦτο νῦν λέγει διηρέσασθαι ἐκ τοῦ σώματος αὐτοῦ.* Quæ nec transferte gra-
ff 2 uabor

uabor in gratiam eorum, qui græce nesciunt. Verum ἀποσομίζεω etiam illum cœperunt; hoc est, frequenter interrogare eū, & pplexum reddere. Fit enim ὁ ἀποσομίζεω, cum plures interrogant eum de alijs atq; alijs argumentis, tum enim qui nō potest respondere speciem præbet stulti, quod hæreat. Hoc sane nunc moliebantur etiam scelesti illi aduersus Christum. Nam cum multi interrogarent unum, uidebantur ἀποσομίζεω illum & ad hesitantiam deducere, ut qui non posset respondere, id quod probabiliter accidisset. Quo pacto enim unus posset multis respōdere, alia atq; alia interrogantibus. Quam quæ potest ἀποσομίζεω & sic accipi pro eo, quod est illaqueare eum, & ab ore capere, cum enim quis capitur ex his, quæ dicit ἀποσομίζεω uidetur, hoc est, ab ore trahi ac condemnari. Declarant autem hoc & ea quæ sequuntur. Quæretes enim, inquit, uenari quippiam ex ore illius, quod enim paulo ante dixerat ἀποσομίζεω, hoc nunc dicit uenari quippiam ex ore eius. Hactenus Vulgarius. Caterū ne Laurētius qdē satis attētus fuit hoc loco, qd ἀποσομίζεω, siue ἀποσοματίζεω, nam utrūq; reperio, putat unico uerbo reddi potuisse, interpellare, siue obstreperere, siue obloqui. Et tamen is ἀποσοματίζεω legit, nō ἐπισομίζεω.

EX CAPITE DVODECIMO.

MUltis aut turbis) ἑξ μυριάδων ἢ ὄχλων. i. Myriadibus turbæ. Myrias autem Græce significat decem milia, quæ ea uoce utuntur innumerabili multitudine. Unde uerti poterat, innūera turbæ multitudo. Nec est (cōcurrētibus) ἐπισυναχθῆσθαι. i. simul aggregatis. Ad discipulos.) Hic Græci addunt πρῶτον. i. prius, siue primum. Quam aduerbiū ita positū est, ut posset utrouis referri. Deinde ē (Attēdite uobis ipsis) προσέχετε ἑαυτοῖς. Reueletur) Reuelabitur est græce, & sciatur, non sciatur, ἀποκαλυφθήσεται, γνωθήσεται. In cubiculo.) ἐν τοῖς ταμείοις, i. in penetralibus, siue intimis ædium.

Dypondio.) Expofuit interpretes quod uertit. Nam græce est ἀσασίωμ δυο. i. assibus duobus, quæ quæ græca uox diminutiua est, sicut & passeruli. In obliuione.) ἐπιλελησμένον, quasi passus dicas oblitum. Ita dico uobis.) Rursum est να, de quo modo admonui.

Confessus fuerit me.) Græce est, ἐν ἐμοί. i. in me. Sic nō est, confitebitur eum, sed in eo. Ab omni auaricia.) Omni non additur in græcis codicibus. Nec est simpliciter auaricia, quæ magis dicitur φιλαργυρία, sed est πλεονεξία, nomen a plus habendo dictum, quo sæpenumero usus est diuus Paulus. Vbi quæ fraudatis alijs plus usurpat sibi quæ par est.

Epulare.) ἐυφραίνου. i. lætare. Neque enim opus erat repetere epulari, cum ante dictum sit comedite bibe. Caterum uerbum ἐυφραίνου inde dictum, quod animo bono sit, omnes uitæ uoluptates complectitur, quibus animus oblectat se. Proinde in Psalmis, Et uinum lætificat cor hominis, Græcis est ἐυφραίνει. At hic perpetuo uertit epulari. Nam & aliquāto post, Adducit uitulum saginatum, & occidite & manducemus, & epulemur. ἐυφρανεσθε. Ac rursum, Et Cœperunt omnes epulari. ἐυφρανεσθαί. Id secutus opinor, quod epulari non sit simpliciter agere conuiuium, sed genialiter & opipare cōmessari.

Repetent.) ἀπαυτοῖς. i. repetunt, Auferent, siue rapient, pro repetunt. Hieronymus subinde citat, ut sit præsentis temporis, & aptior est hypallage ad mox imminens periculum significandum.

Cuius erunt?) τίνι ἔσαι. i. cui erunt? hoc est, cui cedent, & quem dominū fortientur.

Sic est qui sibi.) Est, non additur in græcis exemplaribus, ut liberū sit subaudire, quod cōmodissimū sit. Cogitando.) μερίμνη. i. sollicitudine. Quam quæ græce participiū est, quasi dicas curans.

Quibus non est cellarium.) Pro cellario Græcis idem uerbum est, quod iam aliquoties uertit, cubiculum, ταμείον, qui proprie locus est in ædibus, in quibus esculenta poculentæq; reponuntur, a ταμίῳ, quod est dispensare uictū, & ταμίαις promus condus. Porro quod Laurentius cauillatur, cellam accipi pro uinaria dūtaxat, & coruos esse hydro potas, bis errauit. Nam primum, cella a celando dicta, nō uini tantum reconditoriū est. Deinde, si corui non bibunt uinum, hoc magis facit ad sensum euangelicum, ut qui quo

Plaris

Ταμίαις
promus
Condus

uis potu contenti, quē passim obuiū præbet omnibus, naturā non egeant cellis uinarijs. Pluris estis illis.) διαφέρετε τῷ πεινώμιν. i. Præcellitis uolucris. Nam διαφέρω tametsi significat differre, usurpatur tamen sæpenumero pro præstare & antecellere.

Si autem fœnum.) εἰς χοῦρον. Cur non potius gramen aut herba, quemadmodum & alias transtulit. Quanto magis uos modicæ fidei.) Vos accusandi casu profert, ὑμᾶς, ut subaudiās uestiet. Et modicæ fidei, Græcis composita dictio est, ὀλιγόπιστοι, quod sonat parum fidentes. Nam fides est præstantis, & fides est fidentis.

In sublime tolli.) μὴ μετέωρίζεσθε, quod non proprie pertinet ad tumorem, quod Græci uocant μετῶρα φρονεῖν, sed magis ne curemus ea quæ supra nos sunt, μετέωρα enim uocantur, quæ sunt in nubibus, & in sublimi aeris regione. De quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Consentit cum doctrina Christi dictum illud Socraticum, quæ supra nos nihil ad nos. Et iusticiā eius.) Hæc uerba nō adduntur apud hūc Euāgelistā, nec in græcis, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, uerum ex alio loco huc translata sunt.

Si sciret paterfamilias.) Lucas usus est uerbis præteriti tēporis, Si scisset, uigilasset, & nō sciisset. ἢ δὲ, ἐγγρηγόρησεν, ἀφῆκε. Ponit eī uelut parabolā alicuius, cui domus pfossa sit.

Super familiam.) ἐπὶ τῆς δεσποσίας, i. super famulicium, ut intelligas tātum præfectum famulis. Quod genus seruorum columen familiae uocant.

Tritici mensuram.) σίτη μέτρον referri potest ad omnem cibum. Id quod latine uocant demensum, siue quod ad certū modum tribuatur, siue quod in singulos mēses reddere tur, ut Donato placet. Ita Terentius in Phormione, q̄ ille unciatim uix de demensu suo suum defraudans genium comparfit miser. Et Plautus in Stichō, Vos meministis quot calendis petere demensum cibum. Caterum Græcis dictio composita est, σίτη μέτρον, ex frumento & mensura non ex tritico. Quāq̄ σίτη Græcis aliquando frumentū, aliquando quemlibet cibum significat. Et serui tarre ac leguminibus alebantur, magisq̄ tritico, id quod licet intelligere ex Catonis libris, de re rustica, qui diligenter hisce de reb⁹ præcipit, qui cibi modus sit dandus seruis. Nec est (constituit) præsentis temporis, sed καταστάσσει constituet, futuri temporis. Iam illud, τίς ἄρα, Quis putas, uertit suo more p̄ quis, siue quisnam. Cum infidelibus.) μετὰ τῷ ἀπίστω, i. cum infidis, pro quo Matthæus dixit, Cum hypocritis. Nam qui fidus est, non simulat, neq̄ dissimulat. Atq̄ illud diuidet est. διχορμήσει, i. in duas diuidet partes.

Et quid uolo nisi ut ardeat?) Ἐ τί θέλω, εἰ ἢ δὲ κ' ἀνήφθαι. i. Et quid uolo, si iam accensus est? Etiam si secus legit Ambrosius ac Hieronymus, quorum hic in Ionam ita citat. Ignē ueni mittere in terram, & quē uolo ut ardeat. Verū opinor p̄ quam deprauatū fuisse quē. Nam alijs in locis quam inuenio. Apparet interpretem legisse, Ἐ τί θέλω εἰ μὴ ἀνήφθαι. i. Et quid uolo nisi accendi. Aut certe quod uero propius est, τί θέλω, ἢ ἢ δὲ κ' ἀνήφθαι. i. Quid uelim, nisi mox accensum esse. Quandoquidem græcis ἢ adiungitur etiam positiuus.

Vapulabit multis) Ac paulo post, Plagis uapulauit. Cur non utrobique addidit plagis, aut utrobique omisit? Quādoq̄dem apud Græcos utrobique subaudiit plagis, uerū hoc nos distinctione corrupimus, etenim ablatiuus plagis, quem nos referimus ad paucis, ad digna fuerat referendum. ἄρῃα πλῆγῶν, atq̄ ita utroque loco in πολλὰς & ὀλίγας subaudiendum πλῆγας. Erunt enim & hæc.) ἀπὸ τοῦ νῦν, i. post hac, siue amodo ut loquuntur non nulli græcam formam reddentes.

Et duo in tres diuidentur.) Et hunc locum corrupta distinctione deprauarunt librarij, uerbum diuidetur referentes ad superiora, cum quibus ut cohæreret mutato numero ex diuidetur, διαμεριδιώσεται fecerunt diuident. At quid opus erat repetere in hac parte diuidentur, cum iam dictum sit, Erunt quinq̄ in domo una diuisi. Sic itaq̄ distinguendum erat. Diuidetur pater aduersus filium & c. Siquidem diuidi uocat, habere dissidiū. Proinde melius uertisset, aduersus filium, q̄ in filium, cum anceps sit græca præpositio. Huius casum, si quē id forte moueat, mutauit eodē in loco Lucas, qui cum ante cœperit

ff 3 adiungere

Meteōρα

Columen, domus, fœnum

Demensum

amor auium ad confouendos pullos, sed præcipue gallinis.

Ecce relinquetur.) ἀφίεται. i. relinquitur, ut admonuimus & antea.

EX CAPITE XIII.

NEQ; uicinos, neq; diuites.) μηδὲ γείτονας πλοσίους. i. neq; uicinos diuites. Attestantibus & uetustissimis exemplaribus nostris. Ne forte.) μήποτε. i. ne, siue ne quando. Et paulo post, ne forte & ipsi te reinuient. Et quod uertit hic honoratior est.) ἐντιμότες. quod & chariorē significat, & magis in precio habitum. Et aliquanto post, ἀνικαλέσωντες, reinuient. Cur nō potius uicissim uocēt siue inuient. Non habent retribuere.) οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι. i. non possunt retribuere. Nam ita frequenter accipitur ἔχω, cum adhæret uerbis infinitis.

Qui manducabit.) ὅς φάγεται. i. Qui manducat, præsentis temporis.

Vt uenirent.) ἔρχεσθε. i. uenite. Simul omnes excusare.) παραίτησαι. i. recusare, quantum interpret eleganter usus est excusandi uerbo. Si modo lector animaduertat eum excusare, qui adducta causa recusat quod rogatur.

Gustabit coenam meam.) Hoc loco addunt libri græci, πολλοὶ γὰρ εἰσι κλητῆ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτῆ. i. Multi em uocati, pauci uero electi. Quantū id non reperiat in oibus exemplaribus.

Nonne prius.) οὐχι. i. non, quantū & hoc aliquando pro nonne ponitur.

Sedens computat.) καθίσασα ψηφίζα. i. calculis subducit rationem, ut intelligas diligentem atq; exactam supputationem. Ac paulo post, μήποτε, tandē desijt uertere ne quado.

Iturus committere bellum.) ἀπέρχεται συμβαλέμενος πόλεμον. i. Abit ut cōfligat, siue cōgre diai in bello. Non sedens.) Hic est eadem uox, quam modo uerterat nonne.

Ad se.) ἐπ' αὐτόν. Cur non potius contra se, siue aduersus se.

Alioqui illo adhuc longe agente.) εἰδὲ μήγε, quod ante uerterat, sin autem, non recte, hic recte uertit alioqui.

Longe agente.) πόρρω αὐτοῦ ὄντι. i. cum procul est, siue procul abest.

Qui non renunciat.) οὐκ ἀποτάσσεται, quod est dicto uale dimittere.

Euanuerit.) μωραυθῆ. i. fatuū redditū fuerit. Siqdem non homines solum, sed & alia fatua dicuntur, quæ nihil sapiant. Quemadmodum Martialis Beras fatuas appellat.

Vtile est.) εὐδερμ. i. accommodum.

EX CAPITE XV.

Congratulamini.) συγχαρήτε. i. congaudete. Nōne accendit.) οὐχι. At non magis hic quadrabat. Euertit.) σαροῖ. i. uerit, hoc est scopis purgat. Fortassis interpret scripserat, euertit, id imperitus aliquis ac sciolus nō intelligens, in uersa scriptura fecit, euertit, quod sane minus mirum est fuisse deprauatum, q̄ nō fuisse animaduersum, adeo mendum hoc in omnibus exemplaribus latinis inoleuit.

Substantiā.) Duæ sunt uoces apud Græcos, substantiæ & substantiā, οὐσίας & βίον. i. substantiæ & uictū, quāq; βίον & uita ipsam significat apud Græcos & facultates qb' uiuit.

Quæ me cōtingit.) ἐπιβάλλομαι. i. quæ redit ad me. Viuēdo luxuriose.) ζῶν ἀσώτως. i. uiuens luxuriose. Hinc & Paulus luxum uocat ἀσωτίαν Vinū, in quo est luxuria. Id autē non ad libidinē tantū ptinet. Et postq̄ omnia cōsumasset.) ἀπανήστωρ δὲ αὐτοῦ πάντα. i. cum is cōsumpsisset, siue absumpsisset omnia. Quod qdem arbitrator librariorum uitio fuisse deprauatū. Quanti mercenarij.) Cur non potius, quot, πόσοι, siue q̄ multi.

Cū adhuc lōge esset) μακρὰν ἀπέχοντες. i. pcul abesset. Cito pferte.) Cito non addit in græcis exemplaribus. Budeus existimat hic quoq; exprimēdā fuisse uim articuli τὸ σολῶν πλὴν σῶλῶν. i. stolā illā primā. Est autē uestis genus in talos demissā, ut intelligam nō de qlibet ueste dictū, sed de certa quapiā & eximia. Nā anulo & calciamētis nō præponit græcus articulus. At rursus uitulo geminū addidit articulū, ut stolæ τῶν μόχλων τῶν σιτευτόν. i. uitulū illū saginatū, & certū & insignē uitulū accipiamus designari. Iā & in sequētib', cū sæpe repetat hic uitulus, semp addit articuli. Et epulemur) εὐφραίνεσθαι. i. lætemur, ut placet Vallæ. Et cœperūt epulari.) Rursū est) εὐφραίνεσθαι, de qbus supius iā admonuimus.

Symphoniam & chorum.) συμφωνίας καὶ χορῶν. i. Concentum & chorus, hoc est, saltationes. Id em̄ hoc loco significat chorus. Cœpit rogare eū.) Græcis est, παρεκάλει αὐτὸν, quod non solum significat rogare, sed & inuitare, & adhortari.

Cū amicis meis epularer.) Rursus est, ἐυφρονθῶ. Itē paulo post, epulari aūt, ἐυφρανθῶμαι.

EX CAPITE XVI.

Qui habebat uillicum.) οἰκονόμου. i. dispensatorem, hoc est œconomum, ab οἶκος domus, & νέμεν distribuere, quæ ea dispense, quæ ad rem domesticam p̄tinent. Villicus, ut inquit Varro in libris de re rustica agrī colendi, causa cōstituitur, appellatus a uilla, quæ ab eo in eam conuehantur fructus, & euehantur cū uenerint. Atq; ipse diuus Hieronymus distinguit uillicum ab œconomō.

Villicus, inquit, proprie uillæ gubernator, a uilla nomē uillici accepit, œconomus nō tantum frugum, sed & omniū quæ dominus possidet gubernator est. Vnde œconomicus Xenophontis pulcherrimus liber, qui non uillæ gubernationē, sed uniuersæ domus dispensationem, Tullio interpretante significat. Proinde magis quadrabat hoc loco œconomus siue dispensator q̄ uillicus. Quin & in his quæ mox sequūtur, Redde rationem uillicationis tuæ, & non poteris amplius uillicare, græce est, οἰκονομίας & οἰκονομῆμ. i. dispensationis tuæ, & dispensare. Atq; ita citat diuus Hieronymus, explicans hunc in epistola ad Agalsiam, Redde rationem dispensationis tuæ, non enim poteris ultra dispensare. Cæterum quod hic uertit, diffamatus est, græcis est, διεβλήθη, quod magis sonat delat⁹ est, a διαβάλλομαι, unde diabolus calumniator, διαβολή calumnia. Quāq; hoc intērest, calumniator falso defert. At defertur etiā qui merito accusatur. Nec est (quāsi) sed, ὡς διασκορπίζω, ueluti dissipans, siue uelut qui dissiparet, nimirum delatus est, hoc nomine quod dissiparet bona illius.

Accipe cautionem.) τὸ γράμμα. Idem uerbum quod mox uertit, literas, idq; nō latine, nam literæ numero multitudinis significat epistolam. Aut igitur utrobiq; uertere debuerat cautionem, cum utrobiq; sit γράμμα, quod literam sonat, aut scriptū, aut syngraphā, aut codicillos, aut libellos, aut huiusmodi quippiam.

Mendicare erubesco.) ἐπαιτεῖν, pro quo alias usus est προσαιτεῖν.

Conuocatis itaq; singulis.) προσκαλεσάμενον. i. ad se uocatis, siue accersitis.

Centū cados.) εκατὸν βάτας, i. centū batos, nō cados. Nam batus hebraica uox est, illis mensurā significans liquidorū, ut docet Iosephus libro antiquitū Iudaicæ generis octauo, ea capiebat sextarios septuaginta duos. Quēadmodū & illud quod mox sequit̄, Coros. Ea mensura aridorū capiebat medimnos Atticos quadraginta unum, ut idem testatur libro tertio. Et in maiori.) ἐν πολλῷ, i. in multo. In minori.) ἐλαχίστῳ, i. in minimo. Sed amat uariare interpretes, Nec hic est in maiori, sed in multo, ut superius.

Quod uestrum est qui credet uobis.) τὸ ἀληθινόν. i. quod uerum est. Id quod haud dubie librariorū uitio fuerat deprauatū. Quandoq; & in emendatioribus Latinoꝝ exēplaribus uerū legimus, non uestrū. Opponit aūt uerū iniquo. Nā ueræ diuitiæ sunt, quæ sine fraude parant̄. Et hoc loco credet positū est p̄ comittet. Porro q̄ comittit tibi, nimirū alienū comittit, non tuū. At in p̄xima clausula uestrum opponit alieno.

Aut em̄ unū odio habebit.) Id quoniā toridē uerbis dicīt apud Matthæū, inde petat q̄ uolet, quod in hunc annotauimus locū. Audiebant aūt hæc oīa pharisæi, q̄ erāt auarī, & deridebant illū.) Græci secus distinguūt, ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα, καὶ οἱ φarisαῖοι φιλῶς γενοὺν ὑπάρχοντες ἐξέμυκτηρίζον αὐτὸν. i. Audiebant aūt hæc oīa, & pharisæi, q̄ erant auari deridebāt eū. Vt intelligas hæc omnia ceteris quoq; fuisse audita, uerum solos pharisæos offensos fuisse, quorū hucus tetigerat. Deridebant.) Ἐξέμυκτηρίζον. Est aūt μυκτηρίζω, quod Latini uocant naso suspendere. Erat enim olim nasus irrisioni dicatus. μυκτὴρ græce nasus, inde μυκτηρίζω subfannare. Et quo usus est Cicero, ἀντὶ μυκτηρίζω, uicissim irridere.

Ex eo.) ἀπὸ τότε, i. ex tunc, ut alias uertit, ut in psalmo, Parata sedes tua ex tūc, ἀπὸ τότε latinus erat

Villicus
œconomus

Diabolus

Græma

Batus

Coros

IN LVCA
... ab eo tempore.
... etiam uoca
... habebat deum
... porrectus era
... simpliciter ianu
... de uocatum a port
...
... Græce se
... in inferno subli
... de delicis su
... Ceteri autē
... potera
... Valerius, qui ab e
... in medio
... Græci ad dicit, tu
... Similiter mala suba
... hic consolatū.
... atq; i
... omniū.)
... ut intelligam
... non possit illi
... magnum firmatum est)
... nec ea lan
... exister
... appellat
... uocari, quod insula terre
... hoc dictum a γω
... batus uox est, illis
... ueritate
... ex his p̄tati
... uobis
... Neg qu
... tam quod Latine haec retera
... uocant. Nec
...
EX CAPI
... in mola, quod ac
... regent.
... prima. Vi
... habet quod
... habet
... Deinde quo
... habet
... Græce nō est boues, sed tauri
... Magis autem accipendum de
...

hinc erat ex tēpore, siue ab eo tēpore. Nomine Lazarus) $\lambda\alpha\zeta\alpha\rho\upsilon\varsigma$ Hebrais sonat adiutus a domino, ut ipsum etiam uocabulum faciat ad parabolā, Destitutus erat ab hominibus, sed adiutorem habebat deum. Siquidem $\alpha\upsilon\chi\iota\lambda\iota\alpha$ auxilium sonat, $\theta\epsilon\upsilon\varsigma$ deus.

Qui iacebat.) $\kappa\epsilon\iota\mu\epsilon\sigma\tau\alpha\iota$. i. porrectus erat, quo uerbo solet uti de uehementer agrotante & affixo lecto. Nec est simpliciter ianua, sed $\alpha\upsilon\lambda\iota\alpha$, quod uestibulum sonat, siue ostium diuitum. Nomen deductum a porta. Nec est, ulceribus plenus, sed $\kappa\alpha\tau\alpha\lambda\upsilon\sigma\tau\alpha\iota$. i. ulceratus, siue ulcerosus.

Et sepultus est in inferno.) Græce secus est, $\epsilon\iota\tau\acute{\alpha}\phi\eta$, $\eta\ \tau\eta\ \tau\omicron\upsilon\tau\eta\ \epsilon\iota\omega\alpha\varsigma$ $\tau\upsilon\varsigma$ $\delta\omicron\phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma$. id est, Et sepultus est, & in inferno sublatis oculis. Ut sit sensus, diuitem quoq; qui felicitatem posuerat in opibus ac delicijs suis similiter mortuū fuisse ac sepultum, quē admodum & pauperculū illum. Ceterū animā quæ deuecta fuerat ad inferos, sublatis oculis uidisse Abraham. Alioqui qui poterat tollere oculos sepultus? Ad hunc sane modum plane distinguit, & Vulgarius, qui ab eo loco, Et in inferno eleuās oculos suos, noui capit is facit initium, cōmentario in medio interposito.

Receperisti bona.) Græci addunt, tua. $\tau\alpha\ \alpha\gamma\alpha\theta\acute{\alpha}$. ut distingueret illius falsa bona ab huius ueris. Et mox, Similiter mala, subaudias sua, nō quod simpliciter essent mala, sed illi⁹ mala. Nunc autem hic consolatur.) $\pi\alpha\sigma\kappa\alpha\lambda\epsilon\tau\eta$, passiuē, hoc est solatio fruitur, siue solatium habet, aut solatio afficitur, atq; ita uitaflet amphibologiam.

Et in his omnibus.) $\kappa\alpha\iota\ \epsilon\pi\iota\ \pi\acute{\alpha}\sigma\iota\ \tau\omicron\upsilon\tau\eta\varsigma$. Potest accipi & hic sensus, & super hæc omnia siue præter hæc omnia, ut intelligamus hoc accedere ad infelicitatē diuitis, quod ob uoraginem interiacentē non possit illi succurri.

Chaos magnum firmatum est) Mirum quid uenerit in mētem interpreti, ut græcam uocem alia græca redderet, nec ea sane idē significante. Siquidē græce $\chi\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha$ est quod hiatus terræ significat, qui solet existere nonnunquam in terremotu, quem Aristoteles in libro de mundo chasmatian appellat, unde & chasmaticus terremotus dictus. Nōnulli uoraginem uocant, quod fissura terræ in imensam deuergat pfunditatem. Chaos autē cōfusionem significat, hoc dictum a $\chi\acute{\alpha}\omega$, fundo, illud a $\chi\acute{\alpha}\sigma\mu\omega$ hio. Annotauit hunc locum Guilielmus Budeus noster, nō nihil adijciens annotationi Laurentianæ. Hoc admonēdum dixi, partim ne quem suo fraudarem honore, partim ut qui diligentius hæc & exactius uelit cognoscere, ex illius petat annotamentis, quæ scripsit in pandectas Iuris. Nā nos ubiq; seruiamus compendio, ne lectōri fastidio simus.

Neq; inde.) $\mu\eta\delta\epsilon\ \delta\iota\epsilon\kappa\epsilon\theta\epsilon\rho$. i. Neq; qui istinc. Nam Græci carent hac pprietate aduerbiorum, cum apud Latinos hinc referatur ad primā psonam, hoc est loquētis, istinc ad secundam, illinc & inde ad tertiam. Nec est, transmeare, sed $\delta\iota\alpha\pi\epsilon\rho\omega\sigma\tau\eta$, hoc est, ne transcedant, subiunctiuū modi. Nec est, tormentorū, sed $\tau\eta\varsigma$ $\beta\alpha\sigma\acute{\alpha}\nu\sigma$, tormētī, siue cruciatus.

EX CAPITE XVII.

Lapis molaris.) $\mu\upsilon\lambda\alpha$ $\delta\omicron\nu\iota\kappa\omicron\varsigma$. i. mola asinaria. Nā Græci $\delta\omicron\nu\iota$. i. asinū uocant, & saxum substratū in mola, quod accipit frumentum, de quo dictū est in Matthæo.

Si poenitentia egerit.) $\epsilon\iota\ \mu\epsilon\tau\alpha\omega\theta\eta\sigma\eta$. i. si poenituerit, siue si reliquerit. Ne accipiamus de satisfactioe & pœna. Ut dissimulē, q; dimittes toties, dixit p remittes.

Si habueritis) $\epsilon\iota\ \epsilon\chi\epsilon\tau\epsilon$. i. si habetis, quod recte uertisset, si haberetis. Dicetis huic.)

$\epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon\tau\ \alpha\upsilon$. i. dixissetis. Antiq; codices habent diceretis, nō dicetis, quod pprius accedit ad græcā ueritatē. Arbor moro.) $\sigma\upsilon\kappa\alpha\mu\iota\upsilon\omega$. Est arbor sui generis peculiaris Syriae, quē admodū indicat Hieronymus. Deinde quod addit transplantare, sensum magis exp̄ssit q̄ uerbū.

Nec em̄ est $\mu\epsilon\tau\alpha\phi\upsilon\tau\epsilon\upsilon\theta\eta\tau\iota$, sed $\phi\upsilon\tau\epsilon\upsilon\theta\eta\tau\iota$, hoc est plantare. Et obediet.) $\eta\ \upsilon\ \pi\acute{\iota}\nu\kappa\omicron\sigma\epsilon\upsilon\mu\ \alpha\upsilon$. i. obedisset. Antiquus codex habebat, obediret, ut respōdeat diceretis. Aut pascentē boues.) Græce nō est boues, sed tantū pascentē. Cōsentiūt & antiq;issima exemplaria

$\pi\alpha\sigma\mu\alpha\iota\omicron\nu\tau\alpha$. Magis autem accipiendum de pastore ouium q̄ boum.

Magnificās deū) $\delta\omicron\zeta\acute{\alpha}\lambda\omega\mu$. i. glorificās, qd tamē subinde ita trāsfert quo magis sit uariius. Nouē

Nouem ubi sunt.) Venustius est apud Græcos, omisso uerbo, δι δὲ ἐννέα ποῦ, id est, nouem autem illi ubi: Nam illi addo loco articuli græci.

Non est inuentus) οὐ εὐρέθησαμ ὑποσφραγιστες δούναι δ' ὄξαρ ἰσοθεῖ, .i. Nō sunt reperti, reuersi dare gloriam deo. Porro reperiri Græci dicunt, quod accidit, quodq; compertum sit.

Quando desyderetis) ὅτε ἐπιθυμήσατε, .i. cū desyderabitis. Quāq; legi potest & ἐπιθυμήσατε.

De sub caelo, in ea quæ sub caelo sunt.) ἐκ τῆς ὑπὸ οὐρανοῦ εἰς πλὴν ὑπὸ οὐρανοῦ λάμψη, .i. E regio ne quæ sub caelo est, in eam quæ sub caelo est, hoc est ex una caeli plaga in aliam. Ita em uidetur oculis hominū. Caterum collatio hæc significat subitū & inexpectatū esse aduentum regni dei, non solum quantū ad tēpus attinet, uerum etiam quantū ad locū, non aliter q̄ fulgur subito erūpit, nūc hinc nūc illinc, quod prius uideas, q̄ expectes uenturū.

Vxores ducebant.) ἐγάμουν, ἐγαμίζοντο, Quomodo ante in Matthæo uertit, nubūt. hic uertit, ducunt uxores, quod illic nubuntur, hic dabantur ad nuptias.

Duo in agro.) Hæc pars apud Græcos nō additur in Luca. Vbicūq; fuerit corpus) Græce est, ὅπου τὸ σῶμα ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ δι' αὐτοῦ, .i. ubi corpus illic congregabuntur & aglæ. Quāq; nōnulli codices habent, πτώμα, .i. cadauer, a cadendo dictū Græcis. Atq; hæc lectionem uidetur magis approbare Hieronymus.

EX CAPITE DECIMO OCTAUIO

Quomodo oportet.) πρὸς τὸ δεῖν, .i. in hoc quod semper oportet orare. Porro ἐκκακῆμ sonat segnescere, hoc est defatigari, quod hic uocat deficere. κακοῦς enim Græci nōnunq̄ uocāt inertes & ignauos. Per multū tēpus.) ἐπι χρόνον, .i. ad tempus, siue alit̄ diu. Deinde εἰς τέλος, quod uertit in nouissimo rectius uertisset deniq; Sugillet me.) ὑποπίάζω, .i. uituperet ac derogat. Nam id significat iugillare. Et patientiam habebit in illis.) Græca nōnihil discrepāt, βοόνηται πρὸς αὐτοῦ ἡμέρας Ἐν νικητοῦ, Ἐ μακροθυμῶν ἐπάυρις, .i. Clamantiū ad se nocte & die, & longanimo super illis. Sed alius codex habebat, ναί λέγω μακροθυμῶν ἐπάυρις ποιήσει πλὴν ἐκδικήσιν, .i. Etia dico longanimo super illis faciet uindictam, ut intelligamus omnino ulturum, licet ferius. Quāq; secus legit Vulgarius, & rectius, ni fallor, p̄pterea quod sequitur ὡς τάχα, .i. ce

leriter, id quod pugnat cum illo μακροθυμῶν.

Tanquam iusti.) ὅτι εἰσι δίκαιοι, .i. q̄ essent iusti, tametsi uerti poterat ad sententiā, tanq̄ essent iusti. Sentit enim illos sibi tribuisse iusticiam, & hac opinione fretos, ceteros despexisse. Ceteri hominum.) Græce dixit. Nam homines dicendum erat latine, cum Græci in his abutantur genitiuo pro quouis alio casu.

Velut etiam.) ἢ ὡς οὐρα, .i. aut etiam uel hic. Laurentius uidetur suspicari scriptum fuisse, uel & ut. Ceterū q̄ de mutata cōiunctione cauillatur leuiculus est, & ad elegantia sermonis attinens, magis q̄ ad rem theologiam.

Nolebat nec oculos.) Fortasse torquebunt Dialecticos hæc duæ negationes, unī addita uerbo. Proinde uertere poterat, Nec oculos uolebat sustollere ad cœlum. Atq; ita citat Cyprianus in expositione orationis dominica.

Iustificatus ab illo.) Nonnulli Græci codices habebant, κατέβη οὐρα δ' ἐδικαιώθη εἰς τὸ δικοῦ αὐτοῦ, ἢ ἔβη εἰς τὸν οὐρανόν, .i. Descendit hic iustificatus in domum suam, q̄ enim siue certe ille hoc est magis certe q̄ ille. Sed in plurimq; non inuenio γὰρ. Proinde uertendum erat potius q̄ ille, siue præ illo.

Conuocans illos.) προσκαλεσάμεν, .i. aduocans. Et illos ad pueros referendum est αὐτὰ, quod est neutri generis, quemadmodum pueri παῖδια. Accitis puellis, dixit haud dubie quinprohibitibus. Et (sicut puer) Offendit Vallam, qui mauult, uelut puer, uel tanq̄ puer, ut intelligamus imitationem personæ non acceptionis.

Quid me dicis bonū?) Hoc nonnihl discrepat a Matthæo, nā illic offensus est, quod interrogasset de bono, quod esset facturus.

De filio hominis.) Græcis non additur δε. ἰσοθεῖς τῶν ἀγγέλων, hoc est, filio hominis.

Vt uideā

Marginal notes in Greek and Latin script, partially cut off on the right edge of the page.

Vt uideam & respice.) Idem uerbum est Græcis, ἵνα ἀναβλέψω ἀνάβλεψον, quod significat recipere uisum. Id mirum cur mox mutarit interpres.

EX CAPITE DECIMONONO.

IN arborem sycomorum) συκομοράριον, i. in caprificum, hoc est fatuā ficum. Illud mirū apud Græcos hanc dictionē scribi p̄ o micron, cum μωρος habeat ω mega.

Ad hominē peccatorē diuertisset.) εἰσῆλθεν καταλύσαι, i. ingressus esset ad diuertendum apud illum. Et si quid aliquem defraudauit.) ἐσκηφάνησα, quod est proprie delationibus extorquere aliquid, hic pro quacunq; fraude posuit.

Homo quidā nobilis.) εὐγενής, i. clarus, & claro genere p̄gnatus. Decē mnas.) Latini interponunt, i. dicentes minas. In plariscq; græcis codicibus reperio μνας, nominandi casu, quod errore ne an studio factum sit, incertus sum. Et (Euge serue bone) i. recte bone serue. Collaudat enim seruū, functum officio suo. Quia inde) ἐκεῖνος, i. illac. Nec em̄ est ἐκῆθεν. Quantū quisq;.) τίς τί, i. quis quid, ad eam formā, Quem cui cōmēdes, etiā atq; etiam aspice. Et quid cui des, quid cui credas.

Exegissem illud.) Illam erat dicendū. Sed ἀργύριον, quod apud Græcos est neutri generis. Et interpres oblitus se uertisse pecuniā, nō argentū, reliquit illud. Ad hæc q; hic uertit exegissem, græcis est ἐπραξας, idem uerbū quod ad eundē modum uerti oportuit, superius cum de publicanis loqueret, nihil amplius q̄ quod uobis cōstitutū est faciatis.

Præcedebat ascendens.) ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων, i. procedebat, hoc est, p̄gebat ire. Cui nemo unq;.) In quo nunq; legēdū est, ἐφ' ὧν, suffragatib⁹ & antiquissimis exemplarib⁹. Operam eius desyderat.) αὐτοῦ χεῖρα ἔχει, i. eo opus habet. Quia dominus eum necessarium habet) Hæc græca nihil dissident a p̄ximis, ubi uertit, dominus eius operam desyderat, cum utrobicq; sit αὐτοῦ χεῖρα ἔχει, i. illo opus habet.

Et iactantes.) καὶ ἐπιφύροντες, i. & iniectis uestibus, siue pallijs suis.

Omnes turbæ discedentiū.) ἅπαν τὸ πλῆθος ἧν μαθητῶν, i. uniuersa turba discipulorū.

Gloria in excelsis.) ἐν ὑψίστοις, i. in altissimis. Lapidēs clamabūt.) κερρόξοντες, quod Græci uocant μετ' ὀλίγον μέλλον, hoc est paulo post futurum, & habet urgēs qddā & uehemes.

Nunc autem quæ ad pacem.) Omittēda erat cōiunctio quia, ὅτι, quæ ex idiomate græcanici sermonis apponitur aliquoties affirmandi gratia. Diuus Hieronymus in cōmentarijs Elaiæ, non semel hūc citat locum, sed sensu, nō nihil imutato, uidelicet ijs uerbis, Si scires etiam tu quæ ad pacem sunt tibi. Deinde subiicit de suo, quā qa non suscepit intulit, Nunc autem ueniet dies super te & c. Quæ quidem interpretatio, ut longe lateq; dissonat a recentium Theologorum interpretatione, ita uehementer consentit, cum græca ueritate & interpretamento Vulgarij. Nā græca sic habēt, ὅτι εἰ ἔγνωσ κὴ σύ γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, i. si nouisses, & tu sane in die tuo hoc, quæ ad pacē tuam, ut subaudias quæres, sitq; sensus, Hic dies est tuus, quo te inuisit redemptor. Quod si intelligeres quantum boni tibi offeratur, saltem tu curares quæ ad pacem tuam pertinēt, hoc est crederes, & obtemperares mihi. Ad hunc modum legisse uidetur diuus Hieronymus. Caterum in plariscq; codicibus ita scriptum est, εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, i. Si nouisses, & tu, saltem in die tuo hoc, quæ ad pacem tuam p̄tinēt, curares. Nec est ociosa coniunctionis iteratio καὶ & καί γε, quod prior ad personam urbis pertinet, altera ad diem, ut intelligamus aduentum peculiariter pertinere ad ciuitatem Hierusalem, præsertim eo die, quo adueniebat iam moriturus. Porro quod recentiores interpretantur, Si nouisses imminētia tibi mala, fletes & tu & c. Non coharet cum eo, quod sequitur. Nunc autē abscondita sunt ab oculis tuis. Repetit enim Christus quod dixerat, Si cognouisses, nimirum indicans eos non agnoscere diem salutis suæ.

Ad terram prosternent) καὶ ἐδάσσωσιν, ἐδάσσω, solum siue pauimentum. Inde ἐδάσσωσιν solo equare. Plus enim dixit Lucas q̄ uerterit interpres.

Tempus uisitationis.) ἐπισκοπή, i. inspectionis. Interpres legisse uidet ἐπισκέψεως σου.

Suspensus

Suspensus erat audiens illum.) *ἤκεν ῥέματ' .i. pendebat, hoc est, inhiabat. Ita Vergilius, Pendetq; iterum narrantis ab ore.*

EX CAPITE VICESIMO.

IN uno dierum.) Græci addunt, *ἐκείνων .i. illorum. Illud semel admonuisse sat est, hebraeos unum dicere quod Latini quiddam, ut uno die, pro quodā die, & unus scriba pro quidam. Conuenerunt.) ἐπέκεισαν .i. ingruerunt, siue aderāt, siue q; malim adorti sunt. Sic enim utitur in actis apostolorum. Vnum uerbum.) ἓνα λόγον .i. unum sermonē. Certi enim sunt.) *πεπεσμένον γὰρ ἔστιν .i. Persuasa est enim, siue persuasum habet, ut subaudias plæbs, quæ modo præcessit. Certus enim est de re uera, at persuasus esse potest, qui falsum credat.**

Multis temporibus.) *χρόνους ἰκανούς .i. multum tempus, siue temporis, si sensum maluisset reddere q; uerba. Conquassabitur.) συνθλασθήσεται .i. confringetur.*

Qui negant esse resurrectionem) Qui putant nihil immutandum in literis, uertāt hæc Lucae ad uerbū si lubet, *οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι .i. Qui contradicūt non esse resurrectionem. Sed quorsum attinet ex innumeris unum aut alterū proferre? Illud annotandum, quoniam ἀνάστασιν dixit absq; articulo, uertendum potius fuisse, qui negant ullam esse resurrectionem. Et mortuus est sine filijs) ἄτεκνον .i. orbis, siue absq; liberis, nam liberorum nomine & filiarum continentur.*

Necq; nubunt, necq; ducunt uxores.) *οὔτε γαμοῦσι οὐδ' ἐγκαμίζονται .i. necq; ducūt uxores, necq; nuptum dantur, quanq; γαμοῦσιν ambiguū est. Alias certe uertit, ducūt uxores, atq; adeo paulo superius in hoc ipso Luca.*

Aequalis enim angelis.) *ἰσάγγελοι, dictione composita, hoc est, similes siue pares angelis. Quemadmodū Homerus ἰσθθεους & διοικέλους, eximios uiros, & Dijs equiparandos.*

Quia resurgunt mortui.) *ὅτι & ἐγείρονται. Tamen si anceps est graeca coniunctio, tamen hoc loco dicendum erat, q; aut resurgant mortui, siue, resurgere autem mortuos.*

Simulantes longā orationē.) *Ἐπιποράσιν μακρὰ προσεύχονται .i. & prætenu longo orant. Damnationem maiorem.) πρῶτον ὄπερον κρίμα .i. maius iudicium, interpres sententiā explicat, non uerbum. Nam hic aliquoties κρίμα usurpatur pro condemnatione.*

EX CAPITE XXI.

Respiciens autem.) Respicere est flexis in terram oculis aspicere. At hic ἀνασπάσας, quod aliquoties est recipere uisum, aliquoties attollere oculos uideđi gratia. Ex abundanti sibi.) *ἐκ τοῦ περισσεύοντος ἑαυτοῦ .i. ex eo quod sibi superest.*

Ex eo quod deest.) *ἐκ τοῦ ὑστερήματι .i. ex defectu, hoc est, ex penuria.*

Omnē uictum.) *βίον, quod alibi substantiam uertit. Et donis.) ἀναθήματα. Ea dicuntur dona, quæ dicata Dijs suspenduntur in parietibus & columnis templi, cuiusmodi nunc uisuntur potissimum iuxta monumenta diuorum statuae argenteae, equi aurei, pocula gemmata, dicata ab ἀναθίσαι, hoc est, a seponendo, siue suspendēdo, unde & ἀνάθημα dicitur.*

Dicentes quia ego sum.) *ὅτι ἐγώ εἰμι .i. q; ego sum, hoc est, dicent se esse Christum, qui sum ipse. Et mox (Terroresq; & signa) φόβητέα τε .i. terriculamēta. Aliud enim terror, aliud monstrum, quod terrorem incutit.*

Nondum statim.) *ὄκ ἐυθέως .i. non statim. Omnes aduersarij uestri.) ἀντικείμενοι ὑμῖν .i. aduersantes uobis. Et aliquanto post (Capillus de capite uestro non peribit) ἀπολλύθη .i. perit, habet nescio quid certius & asseuerantius temporis ἐτέρωθεν.*

Possidebitis.) *κτῆσασθε .i. possidete, siue obtinete. Pressura.) σωσχήν .i. coartatio, siue anxietas. Nonnulli codices habebant ἀνάγκη, quod necessitatem sonat & uim illatam.*

Et nutrientibus.) *θηλαζούσαις .i. lactantibus & mamma nutrientibus, ut superius indicatum est, & Ambrosius pro nutrientibus legit, quæ ubera dāt. Nec est in ore gladij, sed ore gladij, σωματι μαχαίρας, quod tamen rectius uertisset, acie gladij, quandoquidē aciem gladij Græci σίμα uocant, quod ea parte mordeat.*

Sonitus

Sonitus maris) ἠχούσῃ θαλάσῃ, i. resonantis maris. Arescentibus hominibus) ἀποψυχόντων, quod sonat exanimari dolore siue extabescere. Prae confusione.) ἐν ἀπορίᾳ, i. in pplexitate, siue desperatione. Quancūq; uterq; genitiuus absolute potest legi, ut sit sensus, praes desperatione resonante mari & fluctu, & arescentibus hominibus.

Cum produxerint ex se fructum) graece tantum est προβάλωσιμ ἢ δ'η, quod ego uertissem proruperint. Neq; enim de fructu sentit sed de gemis & frondibus erupetibus, id quod ex alijs euangelistis liquet. Et paulo post, rursum μήποτε uertit ne forte, quasi sit hoc in illorū fortuna situm, ac non potius in illorum cura.

Videte) ἴδετε, graecum uerbum anceps est, an sit uidetis an uidete.

Curis huius uitae) μερίμναις βιωτικαῖς, quod in Paulo uertit secularia βιωτικά. Significat autem eas curas quae ad uictum parandum faciunt.

Vt digni habeamini) καταξιώθητε, i. digni reddamini, q̄ possitis effugere haec omnia. Sensus autem est ut semper hoc ipsum orent, ut possint effugere.

Morabatur in monte) ἠυλιζέτο, quod ante uerterat stabulare.

Et omnis populus manicabat.) Graecam uocem imitatus est interpretes ὠρεθίζε, quācūq; latini quoq; diluculari dicūt idem uerbum quod in psalmis uertit de luce uigilo ὄρεθίζω, Diluculari Vetusissimus codex latinus habebat diluculo ueniebat. Vnde mirū est unde haec uox omnino latinis inaudita irrepsit.

EX CAPITE XXII.

DE duodecim) ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, i. qui erat de numero duodecim. Et magistratibus) & ductoribus, siue ducibus exercitus.

Sine turbis) ἄτερ ὄχλου, i. sine turba, hoc est sine tumultu. Nam utrumq; significat ὄχλος, ut latinis turba, & multitudinem & tumultum.

Occidi pascha.) θύεσθαι, id est immolari. Amphorā.) κεράμιον, quod significat uas fictile. Hoc idcirco admonui, quod mihi uideatur ad mysterium facere si quis excutiat, qd sibi uelit hydria fictilis, quae rumpitur apud Ecclesiasten, recurrente uita aurea. Eadē uox est, quam alibi uertit lagenam.

Ex hoc.) ἐξ αὐτοῦ, id est ex eo, nempe pascha ne quis ad tempus referat.

Accipite & diuidite.) λάβετε τοῦτο, i. accipite hūc Qui pro uobis fundet) ὁ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενος, i. qui pro uobis effunditur. Cum paulo superius dixerit datur tempore praesenti, cur hic ueretur dicere effunditur. Et certe datur reperit in exemplaribus nostris.

Per quem tradetur.) παραδίδοται, id est traditur, ut sit praesentis temporis.

Dominantur eorum,) earum uertendum erat siue eis. Gens enim graecis neutri generis est. Proinde in ἀντὶ ὧν oblitus sui, graeco usus est genere.

Sicut minor.) ὡς ὁ νεώτερος, i. sicut iunior, siue minor natus. Antiquissimi codices habent iunior, non minor. Quaquam hoc loco magis contemptum significat q̄ aetatem. Ut enim honoris causa presbyteros uocabant, hoc est seniores, ita contemptos iuniores, quod genus est illud in psalmis. Adolescentulus sum ego & contemptus. Nam Hebraeis יגזז sonat iuuenem & nullius autoritatis.

Et qui praecessor est.) ὁ ἡγούμενος, i. dux siue rector. Nam hoc quoq; significat graeca uox, ac magis cōuenit cū eo quod sequitur, pugnant em̄ psidem esse, & ministrū esse.

Ait autem dominus Simoni.) Exemplaria graecanica sic habent εἶπε δὲ ὁ κύριος, σίμων, σίμων ἰδοῦ, i. dixit autem dñs. Simon Simon, ecce, &c. Porro cōduplicatio seruit affectui Atq; ita citat diuus Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium

Expetiuit uos) ἐξήτησατο, quod magis sonat depoposcit, deposcūt enim, qui ad poenam petuntur uelut hoc efflagitarit Satanas ut illos cōminueret, quemadmodum Iob poposcit Satana, & impetrauit, uerum id praescriptis legibus.

Non cantabit.) οὐ φωνήσεται, id est non sonabit, siue non adet uocem.

Sed nunc qui habet sacculum.) Queso quis tam est ἀγέλαστος qui possit a risu tempe
gg rareperpen

rare perpendēs q̄ ridicula recentiores quidā theologi in hūc scripsere locū. Rursū quis est tam φιλάγγελος qui non indignetur cœlestem illam doctrinam huiusmodi uitiari interpretamētis. Lyranus enim ille probatus doctor huc detorquet uerba Christi, quasi moneat apostolos, ut ingruente procella persecutionum muniant se duabus rebus, ne pe commeatu, & armorum præsidio, ne uel desit quod edant, uel a persecutoribus opprimantur. Atq; eadē multo impudentius inculcat Carrēsis, dignior profecto qui carū cas agat, q̄ qui sacras tractet litteras, si cætera ad eundem interpretetur modum. Is etiā Chrysostomum suæ sententiæ citat autorem, sed οὐδὲν πρὸς ἑαυτὸν, pullos inquit e nido educens, iubet proprijs uti pennis. Quid ais? ita ne propriæ apostolorū pennæ sunt cōmeatus & gladij? Quid igitur interest inter carē militem conductitiū, & uirum apostolicum? At mutatis inquirunt temporibus licet mutare uitæ rationē. Tēpore pacis hæc interdicitur, tempore belli permittuntur. Quasi uero unq̄ bonis defuerit persecutio. Ita ne Christus omnium illorum dogmatū suorū, de nō resistendo malo, de diligendis ac iuuandis inimicis, de bene precando ijs qui male precantur nobis, de beatīs mitibus, & persecutionem perpetientibus propter iusticiam, de præbenda maxilla altera, si quis alteram percusserit, atq; alijs id genus plurimis iam moriturus palinodiā canit, & ad comparandum cōmeatum & πανοπλίῳ adornādā excitat; Oblitus etiam eorū quæ paulo ante dixerat. In patiētia uestra possidebitis animas uestras. Atqui illic sane de persecutione loquit̄, deinde quid magni docet Christus suos, si hoc præcipit quod sua sponte faciūt & pyrata & latrones? Hæccine est illa doctrina cœlestis, quam ut nobis impartirēt relicto cœlo descendit in terras? Præterea aut̄ cur ipse nō præstat quod docet? quādo ipse parauit sibi cōmeatum? quando ensibus aut machinis sese aduersus persecutorū uim cōmuniuit? Nec uidēt q̄ ista pugnēt cū uaticinio quod ædidit in illū Esaias, uelut ouis corā tondente obmutuit, ut interim sileam, ne consistere quidem istoz cōmentū. Etenim fingamus hanc esse Christi mentem, ut uelit apostolos suos parare gladium ferreum, quo grassantur & latrones, & cōmeatum quem parant duces exercituum, qua ratione illud explicabunt, quod tunica diuēdita iubet emi gladium? Nū illos nudos ensibus accinctos mittit in bellum. Nouū uero copiarum genus, Ad hæc cum dixerit: sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, qui coharet quod mox sequit̄, Et qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium? Vt maxime torqueant, non iubet parare sacculū aut perā, sed permittit ut tollerādū, si qs forte possideat. At ensē etiā uēdita tunica iubet emi. Proinde prospicere de uictu permittit dūtaxat, at gladio nos defendere tantopere iubemur, ut nudis etiam sit cum hoste confligendum? At saltem nō resipiscunt ex his quæ mox sequuntur apud alios Euangelistas. Obiurgat Petrum quod utatur gladio, & iubet recondi, addens perire gladio, qui gladio pugnent, sibi non defuturas q̄ libet multas legiones, a patre suppetias, si se ui defendere uoluisset. Deniq; quando unq̄ legimus apostolos fecisse quod hic tantopere iubet Christus faciēdū? Fugisse legimus, respondisse legimus, loricā aut gladium gestasse nusq̄ legimus, ac ne unguibus quidē unq̄ repugnasse, ne dicam gladijs. In nugacissimis nugis hæreses ac blasphemias reperimus. At hæc sunt uere hæretica, hæc uero blasphemia in sacrosācta Christi dogmata, reclamantibus omnibus eius præceptis, reclamante tota ipsius uita, refragantibus tot martyrum millibus, repugnantibus uetustis interpretibus, alio detorquere, imo prorsus corrumpere. Nec animaduertunt quid hic interpreterur Ambrosius, etiam si in re tam perspicua, quid opus interprete? Cur inquit emere iubet gladium, qui ferire me præhibes? Cur habere præcipis, quem uetas promi? Nisi forte ut sit parata defensio nō utilio necessaria, ut uidear potuisse uindicari, sed noluisse. Deinde dissoluens quod poterat ex ueteris instrumenti literis obijci, permissum esse bellum, lex tamen inquit, referre me non uetat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti fat est dicit, quasi licue- rit usq; ad euangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in euangelio bonitatis profectio mox aduersus

Taxat huc Lyranus
& Hugonē Carrēs

πανοπλία ἡ ἀντιμαχία.

Ambrosius sup hūc textū,
de duobz gladijs.

...oblatio... opponit
...malis
...ac noui
...munierit
...reuerentiam
...damtaxat
...proprietatem
...subuertat
...pro
...tamultra
...Verum
...ingent
...lit
...conformitate
...gladi
...gladi
...cont
...allegoriam
...Latins
...in
...pau
...hoc
...luc
...ad
...cum
...est
...in
...Sicut
...Christi
...in
...Quid
...conuenienter
EX CA
D
Venerat
...reg
...temporis
...perpetuum
...Galile
...Galileus
...Galileus
...Petri
...accusantes
...non
...erga
...Ladigati
...Per
...sua
...subinde

mox aduersus reclamatorios opponit hæc. Multis hoc iniquum uidetur, sed nō iniquus dominus, qui cum se posset ulcisci, maluit imolari, Deniq; in calce hoc adiicit, duos gladios interpretatos ueteris ac noui testamēti scientiam, quasi nihil inquiens desit ei, quē utriusq; testamēti doctrina munierit. Consentunt in hęc sententiā, oēs omniū literæ, oēs sanctorum libri, qui tolerantiam nobis commendant, non armaturam indicūt. Tolerandum utcunq; si unum dumtaxat locum philosophiæ cœlestis ad hunc corrupisse mus modum. Nihil propemodum est dogmatis Christi, quod non huiusmodi commentis ac distinctiunculis subuertant quidam. Et hæc leguntur & approbantur a summis theologis, hæc uelut oraculo prodita citantur. Quibus rebus illud factū est, ut apud Christianos infanius prope tumultuetur, litigetur, pugnetur, pro re, pro ditiōe, pro uindicta, q̄ usq; apud ethnicos. Verum moderandus est animi dolor, tæsti iustissimus, præsertim cum indignitas rei uix ingenti uolumine possit, ut par est, explicari. Caterum ut id solum agam, quod ago, sic est ordinanda lectio. Sed nunc qui habet sacculum tollat, utiq; uendendum, consimiliter & peram tollat, nimirū uendendam, quod si desint, uel tunica diuendita emat gladiū, nō istum quo grassantur latrones, sed uerbi diuini, qui penetratior est quouis gladio ancipiti, pertingēs usq; ad dissectionē animæ ac spiritus. Quod si quis omnino contendat, tollat hic positū pro secū deportet, certe cum in gladio cogamur allegoriam adhibere, hic quoq; adhibeamus oportet.

Exceq; sicut duo gladij
si Ambrosius

Orate ne intretis) Latinis anceps est sermo. Nam potest & hic esse sensus, orate, ne si non oraueritis, fiat ut intretis in tentationem. At græcis non potest nisi unus accipi sensus. Nepe hic, hoc rogate patrē, ne ueniat in tētationē, προσεύχεσθε μὴ ἐισέλθῃ. Quāq; paulo post cōmutatis non nihil uerbis, eandē extulit sententiā, ἵνα μὴ ἐισέλθητε, i. ne intretis.

Sinite usq; huc) εἴτε εἰς τὸν αἰῶνα, id est finite hæctenus, id quod pinde sonat græcis quasi dicas, hæctenus ne resistite, cum alius sit sensus euangelistæ.

Si percutiamus) εἰ πατάξω με, id est num percutiemus.

Et dum fuisset intuita) καὶ ἀτενίσασα, id est & fixis in eum oculis. Plus enim quiddam est ἀτενίσαι q̄ intueri. Quasi horæ,) ὥσει, id est fere. Quāq; & Suetonius usus est, quasi in hunc modum. Sicut dixerat) ὡς εἰπερ ἄνθρωπος, quomodo, siue ut dixisset sibi. Nā hoc ipsum illi ueniebat in mētem Christū sibi dixisse futurū ut se negaret.

Vos dicitis quia ego sum) ὅτι εἰμι, id est uos dicitis me esse. Alioqui nō ideo dicebāt quod ille esset. Quid adhuc desideramus.) τί ἐτι χρειαίωμεν μαρτυρίας, id est quid insuper opus habemus testimonio? Interpres eleganter reddidit magis q̄ ad uerbum, aut suo more. Conuenerunt seniores.) συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον .i. ordo presbyterorum.

EX CAPITE XXIII.

DVxerunt.) ἤγαγεν, i. duxit, tamen si hic uariant exemplaria. Tu es rex Iudæorum) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, i. tu es ille rex Iudæorū, ut unicū illum Iudæis promissum & expectatū regem intelligas. Cōmouit populū.) ἀνασείψ, i. comouet præsentis temporis, ut accipiamus nō de una seditione accusari Christum, sed totam illius ac perpetuam accusari uitam uelut seditionem.

Et audiēs Galilæā) ἀκούσας γαλιλαίας, i. cū audisset de galilæa, siue audito noie galilææ

An homo Galilæus esset) Galilæus nō est cōiungendū cum homine, sed separandum propter articulū græcū ὁ ἄνθρωπος. Nam cū Christū signet, tamen uelut ignoto sibi noie hominem uocat, ut Petrus puellam, mulierem γύναι.

Constanter accusantes) ἐντόνως, id est acriter, & intento clamore.

Nullā causam) αἰτίαν, cur non potius crimen ē quandoquidem & hoc significat αἰτία.

Emendatū ergo.) παιδεύσας, i. castigatū siue correptū. Nā quod mox uertit, corripiam. Eadē est uox græca παιδεύσας, ceterū corripimus uerbis magis q̄ uerberibus, castigam⁹ utroq; modo. Per diē festū) κατὰ ἑορτήν, i. singulis festis. Nā pascha recurrebat quot annis. Et hac figura subinde utuntur κατὰ τόπον κατὰ πόλιν.

Simul uniuersa turba.) *πάμπληθι*, græcis aduerbium est, quod additum uerbo significat id agi per uniuersam multitudinē, nam uerbū ipsum est numeri pluraliui *ἀνέκροτα*, i. exclamabant. Voces eorum) Hic addunt græci *καὶ τῶν ἀρχιερέων*, i. summoꝝ sacerdotū siue pontificū. Petitionem eorum) *αἰτήματα*, i. postulationē. Efflagitant enim ac postulant.

In uiridi) *ἐν ὑγρῷ*, i. in humido, atq; ita magis respōdet, quod sequitur arido. Cohæret aut humere & uirere. Beata steriles & uētres quæ.) Dicendum erat uentres qui non genuerunt. Apparet hallucinatū interpretē, quod *κοιλίαι*, i. uentres apud græcos sit fœminini generis. At mox certe græcus sermo refert ubera, quæ sunt masculina apud illos, *Ἐμοσοὶ οἱ οὐκ ἐδήλασαν*. Nam quæ non lactauerunt, ad ubera refertur, nō ad mulieres.

Duo neq;.) *δύο κακούργοι*, i. duo malefici siue facinorosi. Et latrones.) *Ἐκακούργους*, latrones nunc uertit, quod modo uerterat neq;, homo nimirum, copiosus.

Srabat populus expectans.) *θεωρῶν*, i. spectans, suffragantibus & antiquis exemplaribus nostris, uerum id haud dubium quin librariorum acciderit errore.

Et deridebant eum) *ἐμυκνήριζον*, i. subfannabant idem uerbum cū eo quod ut superius indicatum est significat naso suspendere, siue dicerijs incessere.

Si tu es rex.) *ὁ βασιλεύς*, i. ille rex. Et paulo ante *ὁ χριστός*, i. ille Christus. Ac rursum *ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός*, i. ille dei electus. Nec enim in his ociolus est articulus græcus.

Erat aut & superscriptio) *ἐπιγραφή*, cur non potius inscriptio, q̄ superscriptio.

Græcis & hebraicis & latinis.) Alius est græcis ordo, *ἑλληνικοῖς ἑβραϊκοῖς ἑβραϊκοῖς*, i. græcanicis, romanis, & hebraicis, q̄ sane tres linguæ, uel hoc noīe christianis oibus debet esse cōmēdata, quod in cruce dñi nostri Iesu Christi sint solæ oīum dedicata, Saltē hūc titulū conueniebat passim suis depingi formulis, quē Ioannes ad hāc formā ponit,

ΙΗΣΟΥΣ Ο ΝΑΣΑΡΕΤΑΙΟΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ.
IESVS NAZARENVS REX IYDAEORVM.

Qui pendebant latronibus) *κακούργων*, quod modo uerterat neq;.

Nihil mali) *δυσὲρ ἄτοπον*, i. nihil absurdū. In manus tuas cōmendo) græcis est *παράθισμαι*, i. cōmendabo siue deponam futuri temporis. Idq; iuxta ueritatem hebraicam, quæ habet ad hunc modum *רוחי רפאך בך*. Siquidem *κ* additum huic uerbo *רפא* indicat futurum tempus, ceterum *παράθιναι* est cōmendare ueluti cōmendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore. Nam huc alludit Ambrosius cum ait, Bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum.

Qui erat decurio.) *βουλευτής*, hic nomen est dignitatis, nō officij militaris, ac sonat ferme Senatorem siue consultorem, de quo nonnihil dictum est alias.

Cōsilio & actibus) *τῆ βουλῆ ἢ τῆ πράξει*, i. consilio & facto. Interps legisse uidef *πράξει*. Et posuit eum in monumento.) Et posuit illud legendum est, refertur eum ad corpus *δωρ*. Atq; ideo in latinis quoq; codicibus emendatioribus scriptum est illud, non illum, ut palam librariorum esse peccatum non interpretis, quemadmodū & participiū depositum *καθελῶν αὐτὸ*, quod quidem magis sonat detractum q̄ depositum. Quemadmodū & illud in cantico Mariæ. Deposuit potentes *καθεῖλον* detrahit. Nam *καθελεῖσθαι* dicitur quod in alto suspensum pendet, ueluti clypeus aut lagena,

In monumento exciso.) *λαξευτῶ*, ut intelligamus solidum fuisse saxum non cōpacibile aut struibile, sed exculptū suo loco natiuo. Sabbato quidem siluerūt) *ἡσυχασαν*, i. quie uerunt, utrūq; enim significat *ἡσυχάω*.
EX CAPITE. XXIII.

VNa aut sabbati) Vno sabbatoꝝ ē græcis, ut subaudias die *τῆ δὲ μιᾶ σαββάτω*. Valde diluculo) *ὄρθρου βαθέος*, i. diluculo p̄fundo, hoc est quod multum ad huc haberet noctis. Vnde rectius uertisset crepusculo mea quidē sententia;

Ad monumentū) Hic Græci codices addunt, & quædam cū illis *καὶ τινεσ σὺν στυαίς* quod tñ anceps est de uiris dicat an mulieribus, quod *τινέσ* cōmunis sit generis. Mēte cōsternata eēt.) *ἐν τῷ δὲ ἀποσφειδῶ*, i. dū hæreret, ac p̄plexæ esset & animi incerti.

In uestibus

Titulus i Crucis dñi,

IN LVC

... in uentrem autem illi
... dicitur in li modo an
... recordantur sunt u
... uentris masculi q̄ dicit
... quod mutatio uerbi
... quod e
... capite p̄cipit
... iacem
... apud se
... ad hanc oris p̄nca
... In damnationem
... pro composito. Les
... dicitur huc scribuntur in
... i. aduen
... dicitur
... Lucas nil fore script
... ueritatem. Nec est mulieres
... Deinde plus est q̄ term
... ad Epistolam ad romanos q̄ sim
... Quod ex te
... (de inuente) ita redimant
... Cetera uidentur
... quibus exime es tempore, ut
... Aliquid
... Frustrum melius
... inleceat de fruam habere. Fu
... Inscriptura) *ἡσυχάω*. Appa
... Appa
... quædam esse
... ad hanc ueritatem. Christ
... in nomine suo p̄sentū d̄ remissio
... quod
... quæ uoluerit
... utrum etis legendum sit
... Apolloniam. Nam Lucas habet
... quos ambos ad eundem temp
... ordines conecit et sequit
... licet hinc forte. Verum eade
... illis dicitur dicitur Lucas

ANNOTATIONVM

In aestibus fulgentibus.) ἀσραπτοῦσσι, quod magis sonat fulgurantibus, & fulguris in star relucentibus. Cum timerent autem.) plus dixit euangelista ἢ interpres ἐκφοβῶν δευνομένων, id est Expauefactis autem illis, ac uultu deflecentibus in terram.

Recordamini qualiter dixerit) μνησθητε græcis anceps est, quemadmodum nobis recordamini imperatiui ne sit modi an indicatiui, nisi quod ea quæ sequuntur arguunt imperatiuum modum. Et recordati sunt uerborum. &c) Latinius erat, ut dixerit, ἢ qualiter locutus est, Laurentius mauult, ἢ dixerit. Quia oportet.) Aut omittendum erat ὅτι, aut uertendum in quod, mutato uerbi modo, quod oporteret. &c.

Et procumbens.) παρακύνεας, quod est obliquato capite prospicere, ueluti si quis immisso per fenestram capite prospiciat. Vnde prouerbiū περιόνου παρακύνεως. Et linteamina posita) κείμενα maluissimè iacentia ἢ posita.

Et abiit apud se admirans) apud se referendum ad participium admirans. Et abiit admirans apud sese καὶ ἀπήλθεν πρὸς ἑαυτὸν δαυμάζων. Et estis tristes.) σκυθρωποί. i. parū alacri uultu, ut ad habitū oris ptineat non animū. Quia ipse esset redempturus Israel.) ὅτι αὐτὸς ἔστι μὲν μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ. i. speraueramus, quod is esset ille qui redempturus esset Israel. In damnationem) Alias admonui κρίσιμ & κρίμα sæpe poni pro κατάκρισιμ simplex pro composito. Loquebantur ad inuicem.) ὁμιλοῦν πρὸς ἀλλήλους. i. colloquebantur siue confabulabantur inter se. Nam idem uerbum mox uertit fabulabantur.

Peregrinus es.) παροικῆς. i. aduena es. Et nunc super hæc omnia) ἀλλάγε σὺν παῶσι τοῦ τοῦ τρίτου ταύτην ἡμέραν ἀγεί σήμερον. i. uerūtamen cū omnibus his tertium hunc diem agit. Noue dixit Lucas, nisi forte scripsit ille ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις. Nec est & super, sed ἀλλάγε. i. atqui siue uerūtamen. Nec est mulieres quædam ex nostris, sed ex nobis ἐξ ἡμῶν, hoc est nostri gregis. Deinde plus est ἢ terruerūt ἐξέσασαμ. i. attonitos reddiderunt, nam magis pertinet ad Epitasin admiratiōis ἢ timoris. Ego sum nolite timere) Hæc uerba in græcis exemplaribus nō repio. Quidā ex nostris) τινες ἦν σὺν ἡμῖν. i. quidā eorū q̄ erāt nobiscū. Ac mox (& ita intrare) ita redundat. Ego sum nolite timere) In græcis exemplaribus tantū est, pax uobis. Cætera uidentur adiecta. Nec admodum coherent cum sequentibus, in quibus eximit eis terrorem, licet apud Ambrosium adduntur, sed ex alio euangelista, sicut opinor admixta. Aliquid quod manducetur.) βρώσιμον. i. esculentū siue edulij. Ac mox. Fauum mellis) ἀπὸ μελισσίου κηρίου. i. de apiario fauo. Nam & alia quædam insecta mel & fauum habent. Et cum manducasset coram eis.) græca dissident καὶ λαβῶν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν ἔιπε δὲ αὐτοῖς. i. accipiens corā illis comedit dixit aut̄ illis.

Incipientibus.) ἀρχόμενον. Apparet interpretem legisse ἀρχαμδίωμ, ut referatur ad discipulos. Atq; hanc germanam esse lectionem arbitror, licet reclamantibus græcorū exemplaribus, quod si legamus ἀρχόμενον, ut ptineat ad Christū nō eius erat dicendū, sed suo ad hunc modū, sic oportebat Christū pati & resurgere a mortuis tertio die, & prædicare in nomine suo pœnitentiā & remissionē peccatorū exorsum, siue initio facto ab Hierusalē, At huic lectioni reclamationem quod Christus nō cœperit ab Hierusalē, sed apostoli. Et rursum quod sequitur, magis cohæret cum hac lectione. Vos aut̄ estis testes horū, licet ambiguū sit, utrum estis legendum sit an sitis ἐσε̄ an ἔσε, & utrumq; satis quadrat.

Et ipsi adorantes.) προσκυνήσαντες. i. adorato eo reuersi sunt. Adorabant enim abeuntē in cœlum, ac deinde recipiebant se Hierosolymas. (Hoc loco subiicienda erāt acta Apostolorum. Nam Lucas historiam suam duobus libris complexus est, quos ambos ad eundem scripsit Theophilum. Atq; ipse secundum exordians cōnectit cū superiore. Deinde acta illa, plane pars est euangelicæ historię. Verū ne uideremur Ioannē dirimere ab Euangelistis, distaximus duos Lucae libros, & acta pximo subiicimus loco.